

Kartanon työt ja niiden tekijät

Työn jakaminen ja rytmitys

Renkitupa oli toisessa kartanon siipirakennuksista. Työmiehet lähtivät aamuisin sieltä liikkeelle, ja renkituvan kellikello rytmitti työpäivän. Talossa asui eläkkeellä olevan vouti Lehtosen perhettä. Renkituvan leivinuunissa leivottiin kartanon ja osin työväenkin ruisleivät. Sieltä myös haettiin kartanon osoitteella tullut posti.

Ruskea renkitupa, jonka eteläpäässä on kellikello, ja kartanon päärakennus talvella 2006.

Kuva: Tero Kivimäki.

Akseli kertoo:

Renkitupaan oli ennen seitsemää kerääntynyt eri puolilta "valtakuntaa" miehiä odottamaan käskynjakoa. Ensimmäisenä ennätti Siperian keisari Justus Lamminen. Useimmiten toisena vouri Robert Lehtonen tuli omalle korotetulle tuolilleen. Lehtosen veljekset kamareistaan ilmestyi penkilleen. "Aakusti" tuli Myllylästä nahkarepun kanssa, asteli tuvan poikki hellan sivuun omalle tuolille istuen. Minä istuin höyläpenkillä ja seurasin miesten touhuja. Niemen Frake viimeisenä tulla tupsahti suu messinkillä viereeni höyläpenkille, Vourin mamma ehti tällä välin sutimaan lastut pois penkiltä. Kello oli lyönyt vähän ennemmin seitsemän ja Aukusti oli kömpinyt ylös tuoliltaan. Vähän aikaisemmin oli keskustelussa vourin kanssa ilmaissut että tänään "Herra" mää räsi aloittamaan kauran kylvöt. Käskynjako kuului seuraavasti: Reino ja Fransse ottaa hankmot¹ ja Jussi ja Akseli vieteriäkeet. Jalmari tuo siementä pellolle. Muut jatkavat eilisen touhuja. Lamminen ja Lindroos lähtivät Riihimäkeen verstaalleen. Siellä taisivat Vuolukka ja Salevakin olla. Saleva oli sellainen, joka teki yhden päivän viikossa työtä kartanoon. Samoin tekivät Valtonen ja Terho.

Näin oli päästy työn alkuun. Kaikki lähti luistamaan edellisten vuosien malliin totuttuun tapaan. Kartanossa oli keväällä aikaisemmin ostettu Oliver-merkkinen traktori. Kylvöt aloitettiin Nokolan mäestä kartanon puoleisesta reunasta ja minä olin ensimmäistä kierrosta tekemässä kohti jokirantaa. Kiiltävä Oliver tuli samalla saralla vastaan, jota ohjasi Kosti Lehto. Ohjastamani hevoset, kolmevuotias Oma ja Irja, seitsemänvuotias, alkoivat peruuttaa äkeen päälle. Kettinkiaiset antoivat sen mahdolliseksi. Ajokit kääntyivät äkeen päälle minua vastaan ja minä tartuin suitsiin. Näin ehti suunta muuttua. Lähdettiin poikki sarkojen kolmistaan. Jouduin kuitenkin irrottamaan ohjaksista. Kompassu ojaan ja jompikumpi hevosista astui oikean reiteni päälle. Verisuoni katkesi ja reisi paisui. Minä jäin ojaan makaamaan. Ei kuitenkaan kauan tarvinnut odotella, kun ajokit kääntyivät ojan viereen odottamaan minua nousemaan ylös. Pitihän minun nousta ja koota aisat ja äes sekä hevoset paikoilleen, ja äestämään. Voudin mamma jo soitteli vellikelloa. Näin sitä lähdettiin päivällistunnille. Ruokailun jälkeen mentiin taas jatkamaan samaan tahtiin kylvötoita. Minä heittelin oikeaa jalkaa sivulta eteenpäin. Mutta päivän päättyessä molemmat jalat oli ihan loppu, joka askeleella tuli yhä varmistautuminen siitä, että aamulla en mene höyläpenkin kautta töihin.

Voudin papan edellisen päivän lastut saavat olla paikoillaan.

1 Hankmo on lapiorullaäes, pohjalainen idea 1900-luvun alusta ja edelleen elinvoimainen.

Akseli kertoo:

Vourin mamma ja Vellikellot kuuluivat, ennen vanhaan, yhteen. Hän kutsui syömään arkipäivisin aina kello kaksitoista. Siitä alkoi kahden tunnin tauko. Sitten mamma taas kilkutteli kellojaan ja sai työväen jaloilleen. Kolmannen kerran mamma soitti illalla kello seitsemän. Tästä muistuu mieleen, kun olin Pläsin kanssa hakemassa halkoja Lautsaaresta. Toiset saivat kuormansa tehtyä ja lähtivät rytistelemään tielle päin ja Pläsi seurasi mukana. Se ei kuitenkaan onnistunut, vaan Pläsi veti kuormansa puun nojalle kyljelleen. Kun olin selvinnyt rytäkästä niin pitkälle, että reet ja lamuskat² ja halotkin tulivat yksitellen laskettua uudelleen, voitiin aloittaa kotimatka. Pläsi otti heti niin kovan vauhdin. Kuorma kulki kevyesti, kun oli oma halu ja innostus päällä. Sama juttu oli, jos sattui vellikello soimaan jossakin matkalla, niin jo alkoi matka luistaa. Oltiin aika pian tallin edessä, eikä hikiäkään tullut. Piehtaroida kuitenkin halusi.

2 Kuorman alustat.

Vilhelmina Lehtonen, Vourin mamma, juhlapäivänään. Yläneen kotiseutuyhdistyksen arkisto.

Kuva: Anselm Laakso.

64

heinärääppeillä tällä puol jokkee, se lähti sit pyörines tulemaan, meittii kirroomaan sinne, ko me istuttiin seipään vieres. Mut kato, se uskalsi paremmin meille, kun mää olin semmonen pikkupoika. Et sama se oli tual Laihian pellol ku oltiin kerran. Kuin mää rupesin siin just juttelemmaan, ni tuli minnuu kiroomaan, mut Jussil ei puhunu mittään.

Arimo: Pikkupojakki joutu kirroomisen koh- teeks, ku niit oli helppo kirota.

Akseli: Joo. Ja vanhempi väki sai siit sit ottaa opikses. Taikka saivat osviittaa, et se kuulu heilleki.

Arimo: Joo, se tuli ikäänko kiertoteitse. Sodan jälkeen loppui kellojen soittaminen.

Navettatassut hevoscärryillä tonkkien kanssa. Vasemmalta Hilta Linnansuu, Hilja Vuolukka, Miina Linnansuu, Helka Vuolukka, Martta Lepistö ja Lempi Ojala. Taustalla lypsykarjan navetta.

Kuva: Anselm Laakso.

Yläneen kotiseutuyhdistyksen arkisto.

Karjakon ja tassujen maailma

Navetassa

Akseli kertoo:

Navettapiian päivä

Malmin tuvassa kello löi aamulla neljä lyöntiä. Linnansuun

Hilta nousi sängynreunalle, hieroi silmiään ja ajatteli, että taas tässä ollaan lähdössä. Päästyään ulos ja käännettyään navetan polulle huomaa, että on kevätpäivä tulossa, vieläpä ihana. Siinä se on jokapäiväinen, tutuksi tullut työmaa ja Hilta huomaa olevansa tulta sytyttämässä ”pränniin”. Sitä saakin puhalttaa posket pullollaan, kun sytykkeistä ei ole tietoa. Samaa kyytiä tulee Mäikkälästä Miina sekä Helka ja Hilja aloittelemaan päivän töitä. Helka ja Hilja luonnollisesti Riimäestä ja Lempi Peltolasta. Näin oltiin aamuvarhaisella aloittamassa päivän töitä – arkea, sitä samaa rutiininomaista päivää, päivästä toiseen, viikosta viikkoon. Tällä välin oli jo ehditty lypsämään kaikki maidossa olevat lehmät. Maitokuskia vartoillaan. Kello yksitoista jälleen navetassa ja vuorossa olivat yli kaksitoista lypsävät lehmät sekä meijerissä käyneitten kuljetusastiatten tiskaus. Sitten koitti kolmen tunnin tauko: Lepoa ja siivousta ja ruuanlaittoa ja muita työnteossa unohtuneita rästiin jääneitä hommia. Vielä oli jaksettava muutaman tunnin ajan kutsumuspakkotyötä. Kello neljä oltiin jälleen navetalla ja iltapuolen töitä tekemässä. Sinä aikana puhdistettiin lehmät. Jokainen tassu piti huolen 24 lehmän puhdistuksesta. Kello 5.30 alkoi lypsy, lehmäriivi toisensa perään. Kello oli seitsemän tai puoli kahdeksan kun yli sadan lehmän karja oli lypsetty. Senjälkeen äkkiä lehmien pöydät puhtaaksi ja lehmien alle puhtaat oljet ja itse ”tassut” illanviettoon – yöpuulle.

Sisko: Naiset meni aamul neljän aikaa jo navettaan. Ne pääsi siältä yhreksän aikaan pois. Mut ei siin ollu montaa tuntii aikaa, ko tuli päiväl taas ne kannut meijeriltä. Niitte täyry menn sit taas pesemää ne tonkat ja ruakki-maa vasikat, ko ne tartti maitoo päivälläki.

Lehmät tuliki toimee ehtooseen saakka.

Ja sit naiset pääsi päiväl siältä pois, et hiukan koton kerkesivät jottain tekemään ja käymää kauppas. No sit taas neljältä ehtoopihattoo. Ja siältä pääsivät taas sit joskus seittämän aikaan pois.

Tyko: Se oli lehmäriivi ain jokasel. Jokanen tiäsi sen, et mennee aamul, sonta viärään pois ja sit harjataan ja pestään. Jokasel oli se tyä selvä. Sonta lykättiin vaunun kans sontaruumaan. Eikä minkäänlaisii vapait ollu. Se oli pyhää ja arkee, se oli sama päivä. Mää muistan, et ko joulunaki mentii joulukirkkoon, niin ne meni yäl kahren aikaan navettaan, et ne pääsi sit aikasemmin pois. Ja jos ei kaikki menny kirkkoon, ni ne jäi sit viäl tekemään niit lopputoit, kukka ei menny kirkko.

Arimo: Olik ne sun miälestäs kuitenkin tyytyväisii noin muuten?

Tyko: Kyl. Emmää muist et ne koskaan olis mitää valitellu, nykyisin valitellaan pal enempi tyäjutuist. Ja sillon oli hiukan niinko pakko ol tyytyväinen. Jos meni isännäl moittimaan tyät, ni isäntä sano et kahren viikon pääst talo tyhjäks.

Arimo: Käsilypsy oli raskas, ainakin toistakymmentä lehmää piikaa kohden. Oli ranteet lujilla.

Tyko: Ja sit oli isolypsysisii lehmii joukos. Niit järjestettii sit semmottiil, mikkä oli vahvempii lypsäjii. Mikkä oli oikken kokenei veteraanilypsäjii. Eikä siäl huoano lypsäjä pärjänny ollenkaan. Kartanos oli karja suurin piirtein sata lypsävää.

Arimo: Kerroit, että karjapiikoja, tassuja oli kuus kappaletta. Ja karjakko oli teidän isä.

Karjakko Akseli Andsten ja vasikoita kartanon kivenavetan edessä 1920-luvun jälkipuolella. Sirkka Allinkarin albumista.

Tyko: Siin oli Linnansuun Hilta ja Linnansuun Miina, Vualukan Helka, Vualukan Hilja. Ja sit oli Ojalan Hilja ja Ojalan Lempi. Ja sit oli semmottii, jos oli joku kipiä, ni sit toi Lehton Miinakin väliin tuli tuuraamaan. Ja sit oli viäl tallimiähen vaimo Järvisen Aune, ni se oli ja sit semmonen vakituinen. Ja sota-aikaan oli tämä Aaltosen litaki lypsämäs, Aaltosen Einon vaimo.

Karjakko

Kalle Hippos tuli karjakoksi Alastaron Vammalasta. Hän rupesi isännälle esittämään lehmiä ostamista. Linja-autollinen kartanon väkeä teki sitten syyskuussa 1933 retken Alastaron Vammalaan Hippoksen johdolla. Toisella reissulla Hippos toi Vammalasta kahdeksan lehmää, nimeltään Tulokas, Uni, Ursula, Yltiö, Ystävä, Ölö, Ölli, Ölly ja Östi.

Akseli: Mut ei niist ollu hyätty muuta ko yhdestä. Östi oli lehmiä näkönenkin sillo tullessa. Siit on sit tullu yks sukuhaara sinne kartanon sadan lehmiä joukkoon. Yleensä ko lehmää menee ostamaan, ni melkeen epäonnistuu. Kantava hieho on paljo edullisempi.

Arimo: Teiän isä karjakkona vastas kaikest tähän navettaan liittyvät toiminnast, hoiti juoksevat asiat, mikkä siihen liittys.

Tyko: Juu. Hän teki sit ain sen mittalypsynki³, kerran kuukau-

3 Akseli kertoo, että mittalypsy tehtiin kymmenen päivä välein. Siinä seurattiin yhden lehmiä maidontuotantoa vuorokaudessa ja maidon rasvaprosenttia. Samalla saatiin myös vuoden lypsymäärä ja voikilojen määrä eläinkohtaisesti. Mittaustulokset merkitiin tarkastustuloksien kirjaan.

des. Ja sit tuli se assistentti ja teki sit taas, varmisti sen mittalypsyn. Ja sit isä teki sen raportti, et mitä päiväs tehtiin ja tuatiin ja kerran kuukaures vei sen isännäl.

Arimo: Aika tarkkaan seurattii kaikkii näit asioit, maidon laatuu ja määrää.

Tyko: Ja katos ko tyväki oli melkein moonaväkkii, ni siit kuulu tyäntekijäl – oliko se litra päiväs maitoo – niin katos se täyty ain pape-reihin pistää.

Arimo: Poikkesiks kartanon isäntä Onni Rantasalo ussei siäl navetalla?

Tyko: Kyl se melkeen kerran viikos kävi, jos ei kaksiki kertaa. Kyl se kävi siäl navetas katto-

mas. Ja sitte Suama-neitin, sen siskos kans ko oliva kävelemäs, ni ne kävi siäl sit.

Arimo: No kumpis oli isompi herra, karjakko vai tallimestari?

Akseli: No karjakko. Niinko isännän puolelt. Siältä ne tulot on. Isäntä sano, et talon ulosteot, taikka menot, niihin riittää navettatulot. Mut sitte ko verot tarvita, niin täyty hakke mettästä. Hän oli suur veronmaksaja Yläneel.

Kuvassa vasemmalla karjakko Kaarlo (Kalle) Hippoksen perhe Vanhaankartanoon muuton aikoihin.

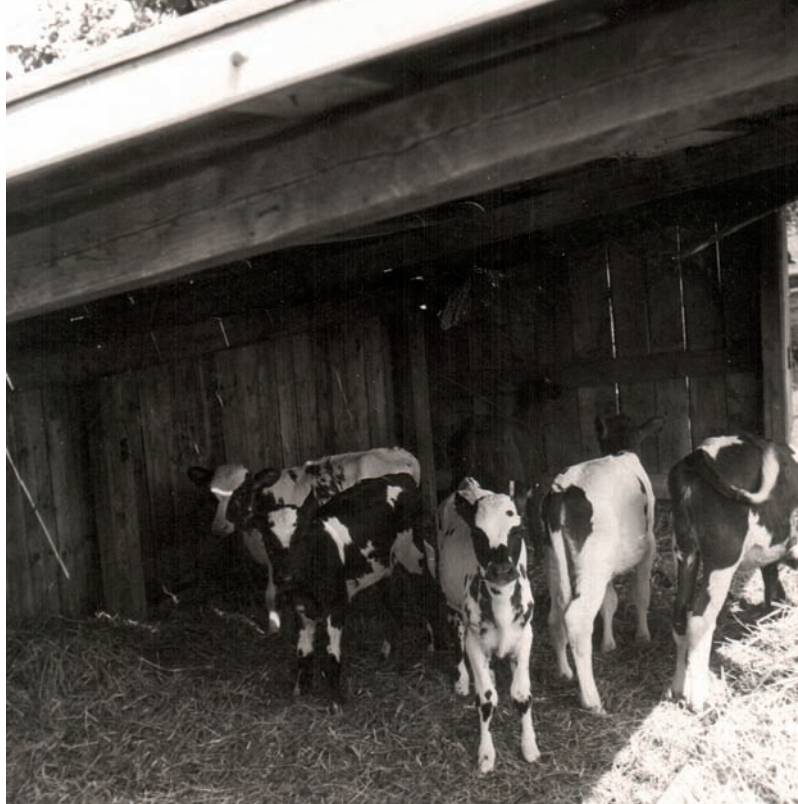
Tyko Hippoksen albumista.

*Kartanon vasikoita navetan vintinsillan suojassa.
Tyko Hippoksen albumista.*

*Alastaron Vammalan retkikunta 3. syyskuuta
1933. Edessä istumassa Voudin eli Lehtosen Arvi,
vieressään tallimies Toivosen pojat Akseli ja Mauri.
Heidän takanaan seisomassa vasemmalta lukien
Vuolukan Hilja, Ojalan Lempi ja Linnansuun Miina.
Tummassa hameessa, jossa valkoinen kaulus, on
Hiljan sisko Vuolukan Helka ja tämän vieressä Oja-
lan Eino. Einon vieressä harmaassa puvussa Kal-
le Hippos, retken organisoiija. Tämän olan takana
Ojalan Kalle, joka on Lempin mies ja Einon veli.
Kallesta seuraavana Aalton Väinö. Väinön vieressä
harmaassa puvussa Lehton Kosti. Hänestä vasem-
malle Kivelän Väinö ja Suomen Jussi. Äärimmäise-
nä oikealla Jokela.*

Akseli Toivosen albumista.

Lehmien ruokintaa ja hoitamista

Tyko: Kesällä poikimisaikaan lehmä tuotiin pellolta navettaan. Navetan väki joutus ruahustamaan, ruakkimaan ne, ei rehumia ollu suvel. Mein isä ruakki, ja sit likat teki hevoskärryisiin kuarmaa, ja viätiin sin navetan vinttiin.

Arimo: Ja sama henkilökunta hoiti sit nekki siin päivän ohes.

Tyko: Sitä rehuu niitettiin jostai ojanvarsist ja tiänviärist.

Arimo: Kaikki pyärtänöt.

Tyko: Ei sitä pellolt niitetty.

Tyko: Ja sit oli semmottiiki lehmii ko meni umpeen. Pikkutipan tähren ei päästetty laitumel. Sit se viätiin tallinavettaan. Tallin takan oli semmonen navetta, ko oli kahreksantoist lehmää. Sinne viätii semmonen ko meni umpee ja sit tuatiin poikiva lehmä tilal. Vaihdetii sillai. Nii et melkei se lypsymäärä pysy isos navetas ain samana.

Aatto: Joo, siin tallinavetas oli joutilasta karjaa, hiahoja, nuarta karjaa. Äiti (Elsa Toivonen) ruakki niit.

Akselikin hoiti mullikoita tallinnavetassa koulupoikana, viimeisenä kouluvuonna, noin 12-vuotiaana. Hän ruokki ne aamulla ennen kouluunmenoa ja taas koulusta tullessa. Se oli mieluista hommaa, tunsii itsensä tarpeelliseksi. Akseli kävi myös lypsämässä isossa navetassa.

Aatto: Akseli kävi lypsämässä siellä navetas illalla, se tykkäs. Sit sil oli semmosii paperisia lehmiä. Niihin ei saanut sitte nuaremmat koskeakaan. Hän vaan niillä leikki. Kyl me joskus leikittiin sillai.

Tarha-Kalle, Ojalan Kalle, oli rehumies, joka hoiti enimmäkseen rehut navetan vinttiin. Kuvassa Kalle Ojala ja rehukuorma.

Sisko Kallionpään albumista.

Arimo: Olik ne jottai itte piirretyi vai jostai leikattui?

Aatto: Ne oli vissiin alunperin jostain, mut ne oli sit itte piirrettyi, väritetyi.

Arimo: Kyl Akselil sit piänest pitäen on ollu noi lehmät lähel.

Aatto: Joo, ja hevoset oli.

Arimo: Tuli semmonenki juttu mieleen, että pikupoikan navetas juurikkai kävitte syömäs?

Tyko: Juu kato siäl kasvatettii karjal lanttu ja se oli kauhian makiaa. Semmost kraapuu tehtii. Ja me käyti siäl Suami Jaakkon kans iltasi syämäs. Siäl oli semmone suuri koppi mihe rehunkuljettaja kippas sen kärryn. Siäl oli paljo sitä lanttu. Sitä käyti siäl syämäs. Kyl ne navettaväkiki söi sitä lanttu.

Siäl oli suuret alat lanttuu kasvamas, ja ne pistettii talveks semmotteeseen purnuun. Siäl oli jottain kymmenkunt metrii pitkii purnui siäl pellol. Siihen pantiin ensin pahnoi lanttuin pääl ja sit täytettii maan kans. Ne säilyi koko talve siäl.

Sonneja ja mullikoita tassujen kanssa tallin edessä. Vasemmalla karjakko Akseli Andsten. Oikeassa laidassa näkyy tallimiehen kamarin ikkuna. Tallin ikkunoiden alaosat on varmaankin laudoitettu siksi, ettei pihamaalla kulkeva karja puske niitä rikki. Sirkka Allinkarin albumista.

Arimo: Syötettii sit pitkin talvee karjal?

Tyko: Juu. Joka päivä. Ja vällii meni, ko ei niit mittän palotettu, meni lehmän kurkkuunki. Se niäli suuren, liian suuren palasen ja se jäi ton kurkkuu. Mein isä sitte väärän rauran kans otti kurkust poijes sen. Flika piti lehmän päät kiine. Ja sit siäl oli lääkekaapis semmone trassiki et, et jos ei sitä saanu ylöspäi, ni se täyty lykät semmotten trassin kans alaspäin. Ja välliin kä-

Sivu 200:

Pienviljelijätauti

Akseli: Lehmät kualivat. Niit meni monta. Ja mää innostuin asiast sit ja ostin toin Suuren eläintautikirja. Ja siälä sivu kakssataa ylhäällä ensimmäisenä tautina oli pienviljelijätauti. Ja navettaväki sano et ei semmost tautii olekka. Ja mää menin ja näyti. Ja karjakko, toi Hippos, ni innostu asiasta. Ku niit oli kato monta lehmää kuallu. Ja mä luettelin ne lääkkeet mitä siin tarvitaan. Siin oli hiiva ja siirappi pääasias. Sitä piti antaa kolme tai neljä kertaa päiväs.

Sirkku: Onks hiivas B-vitamiinii?

Akseli: Nimenomaan. Ja sit siirappi, et se sai sokerii.

Arimo: No olik pienviljelijän lehmät vähän niiko puutos-taudis ain? Et se johtu siit se nimi vai?

Akseli: Kyl kai. Ja kato ei ne navettaväki meinannu uskoo. Mut ei kuallu sen jälkeen kun mää yhren pelastin. Mää olin vähä miälissäni ko isäntäki usko sen. Ja ko sattuu ihan olemaan pienviljelijätauti.

vi sillai et se maha rupes niinkon täyttymään, lakkas toimimast, tuli niinko kummipallo. Ni sit oli semmone putkipistin, mikä lyätii siihen lonkan etupual mahhaa läpitte. Paineet poijes. Niin kauan ko se rupes se ruaka sulamaa, sit se saatiin ottaa poijes. Siihe jäi semmone piäni putki, et se pääsi se ilma pois siältä. Kyl mein isä sen teki.

Arimo: Nykyään nää kaikki on lääkärin hommii. Se aika oli erilaist, täyty oll valmiuksii.

Tyko: Ja paljon oli semmost lääkitystäki, et mein isä teki ko lehmä rupes sairastama. Hän oli koulunkäyny Mustialas.

Tyko: Ja semmost rehukaalii kasvatettiin kans. Semmost, ko kasvo metri kaks-kymment senttii korkiaks suurimmat.

Arimo: Kyl siäl eläinten hyvinvointiin on kiinnitetty huomioo.

Tyko: Katos ko siin oli se Vanhankartanon tulo. Ko ei mettää sillai myyty ennen ko nykyisin. Mut kyl mettääki myytiin. Hakattiin metriseksi halvoks, ja siin Kapakas oli suuret halkovarastot. Ja siit myytii sit metrin halkoo. Kyl se navetast oli se suurin tuatto. Ja mää en muist, et myytiiks siält viljaa oikein ollenkaa. Se käytettii koton.

Akseli: Nii hassuu hommaa tehtiin, et lehmille jauhot liotettiin vedes ja se kannettiin pöydälle.

Arimo: Ai tehtiin semmost sakkaa. Se tehtiin kuumaan veteen.

Akseli: Tiätyste se lehmille maitto paremmin, mut ei se tuattanu paremmin.

Maito

Arimo: Miten maidon käsittely, kun se täytyi jäähdyttää? Elettiin vielä ns. jääkautta, oli jäitä kesäaikaan.

Tyko: Vesituvas oli ämpäri ja siin semmonen sihti päällä. Maito kaadettiin ensi siihen sihtiin, siäl oli vanut välis, ja ne vanut vaihdettii välil ja taas. Sikko tuli viirenkymmenen litran tonka täyteen, se viätiin siihen jäähuoneeseen, misä oli semmotteet säiliöt. Tonka meni kurkust saakka vetteen ja siäl oli jäit joukos.

Arimo: Se jäähuone on iha siin navetan yhteydes.

Tyko: Juu, se oli siin. Ovi vaan oli välis. Tonkan kanto oli seki rankkaa hommaa lypsäjäl. Mein

isä oli toises sankas ja tassu oli toinen. Se täyty nostaa ylös ja sit kantaa se siihen oveläppeen. Maitokuskit nosti taas sit auton laval.

Arimo: Maitokuskit vei meijeriin sitte.

Tyko: Sota-aikan viätiin hevosen kans, hevosrekkeen pistettiin ja vietiin Uuteenkartanoon.

Tassut lypsulle menossa. Vuoden 1930 paikkeilla kokeiltiin kartanossa konelypsyä. Laitteet eivät kuitenkaan toimineet hyvin, ja konelypsystä luovuttiin ennen kuin Kalle Hippoksesta tuli karjakko 1932. Kuvassa vasemmalta Lempi Ojala, Miina Linnansuu, Helka ja Hilja Vuolukka, Hilta Linnansuu sekä karjakko Inkeri Aho.

Kuva: Anselm Laakso.

Yläneen kotiseutuyhdistyksen arkisto.

Yläneen osuusmeijeri 1930-luvulla.
 Kuva: Anselm Laakso.
 Yläneen kotiseutuyhdistyksen arkisto.

Arimo: Jääthän on tärkeä maidon säilytyksessä. Oletko sä joskus ollu alasahurina, kun jäät on sahattu?

Akseli: En ol koko jäähomis ollu.

Arimo: Sitäki joku teki.

Akseli: Joo, Vualukan Kustaa siinä auto.

Arimo: Se oli melkoinen määrä kuitenkin kun täyry puruihin haurata sit et riitti. Kuuskytluvun aikaan vast rupes tulemaan noit jäähdytys-vehkeitä.

Akseli: Joo. Koska kuuskytneljä jäitä viäl puretti.

Arimo: Talvel ei ollu mittää hättää, mut kesäl oli hiukan.

Akselin lehmätarinoita:

Tarina Liesaan hiehosta, jota otettiin kiinni

Uhtua oli se Liesaan hieho, jonka Björkholmi juaksi kiinni. Ja se kävi sitä monena päivän koettamas. Sit yhten päivän se sano et tänään hän ottaa sen kiinni. Ja se juaksi niin kauan, et se väsy se hiaho. Ja lumi oli sillon jo maas. Mut ei se menny mihinkän siält Liesaan hakast. Se majaili siäl. Kesän olleet siäl omis oloissas. Kun ei ihmiset käyny katto-
 mas, ne villiinty, ettei tullu toisten mukana pois.

Tarina sonnitaudesta lehmästä

Oli Hessa-niminen nuari lehmä.

Ja se oli sonnitautine, möyrytautine sillo sanottii. Se mylvi ain. Ja kuapiki.

Hyppäs toiste selkään. Ja sitä jahrittiin siält päivisi. Se hajotti kaik airat, se meni päin aittaa vaan, ei se väistäny. Hajotti piikkilankat poikki tai irti seipäistä Mykkälänmäen pellol. Ja sit yhtenä päivänä siihen kyllästyttiin, siihen jahtaamiseen. Ja mentiin miäsjoukol ja otettiin kiinni, ja sille sai sit tehdä mitä tykkäs, se oli isännän lupa. Ja joku sitä sit sai kiinni sen verran, että löi sitä päähä, että veri juaksi.

Se meni pökerryksiin. Ja sit se tuatiin puuanturaisel reel navetan etteen ja ruvettiin siin vast sitte teurastamaan. Ja siit saivat sit talon tyäväki käydä lihaa hakemas. Se palotettiin. Ja se oli melkeen se tarina sitte.

Tarina

karanneesta Tallasta, joka ajettiin kiinni hevosella

Akseli: Ja sit on tämä Talla. Tuamisen Aku sen otti kiinni, ajo hevosella.

Miäsporukka ajo sen hiahon tualta, tualta Oripääntiältä. Suunnilleen siltä kohtaa ko on toi Pualmatkankivi tiän viäres. Siitä lährettiin mettään. Määki olin siäl mukana. Ja sit ajettiin se tonne Korkeakoskentiälle. Se tuli tiälle siitä kohtaa misä toi Laineen Riston äiti asu.

Arimo: Välimäen kohdal.

Akseli: Joo, ja sit ko se tuli tiälle, ni Ojalan Eino ja Aukusti Tuaminen olivat Anne-nimisen hevosen kans siin tiällä, justiin melkeen sillä kohtaa. Lähtivät perrää. Ja se hiaho meni pitkin tiätä miälelläs, se oli kova pohja siin, ja tuli tänne Yli-Lennon kohdalle. Nii siinä se lähti, ko siinä oli levveempi kohta, ni lähti pois tiältä, Lennon pihalle. Ja Aukusti hyäkkäs siit niskan pääl ja sai sen kaatuumaan.

Arimo: Jaa, se oli vähän niinko nois lännenfilmeis sit.

Akseli: Juu. Ja Ojalan Eino meni Annen kanssa menojas. Semmonen oli se reisu. Ja meit oli aika monta miästä ko lährettiin perrään. Ja huurettiin menness.

Laitumella

Tyko: Oli keväisinki aika touhuu ko karja päästettiin navetast ensin ulos siihen pihal. Se oli aidattu rakennusten ympäri. Päästettiin pihal ja sit lähdettiin viämään laitumel niit. Ja nuari karja viätiin tonne Liasaan hakkaan täst pisin tiät. Ne oli koko suven siäl sit. Se oli ihan valan mettämaat. Nuarta karjaa vietiin jonkun myös Kuralaan, siäl oli ussemma kymment. Tääl navetas ain ko poiki, nii sikko ne kasvo isommaks, sit viätiin Kuralaan taik sit viätiin suaraan Liasaan hakkaan kevääl. Se oli viiskymmenthehtaarine vasikkahaka.

Riihimäen leivintuvassa leivottiin leipää ihmisille, hevosille ja lehmille

Raimo: Lehmil ja vasikoil varsinki leivottiin, ko ne vasikat oli semmosii et eihän niitä lypsämäs käyty. Sen tähden niit käytiin aina jallittamas, ne tuli hulluks muute.

Tyko: Syksyl ei saatu kiinni muute, ne täytys totuttaa ihmisii.

Liisa Linnansuu ja Raili Mykkälä sonniaidalla, takana sonnit ja kavinavetan komea pääty. Raili Räikkösen albumista.

Raimo: Niit sai silti joka syksy aina mettästä ja hakkii. Ei saatu muuten kiinni.

Arimo: Ja siält puunoksii karsittii ja niihin ripustettiin kuivii leipii.

Raimo: Siäl ne oli säilös ja siält aina joku otti kun kävi syöttämäs niit Liesaan haas. Se oli meiä ja Ojaniitun, Kivelän Väinön, välinen alue, sin Liesaan peräl saakka.

Arimo: Se oli aidattuna kuitenkin koko alue?

Raimo: Ihan ympäri aita. Riukuaita. Vuolukan Kustaa ja Lammisen Justus joka kevät aikasi ne rupes tekemää sitä aitaa, tai korjaamaa sitä aitaa ja kiärtämää. Se oli aina heiän työs sitte, aita kevääks kuntoon.

Tyko: Hiahoi viätiin pitkin maantiät. Mein isä meni erel ja likat tuli peräs, et se lauma saatiin pysymää koos. Välil tuli auto vastaan ja vasikkalauma oli tiäl. Ja ton Kappelniiittuun viätiin

sit kans jokunen vasikka. Ne viätiin kärryil. Pistettiin häkkikärryisiin ja riimu päähän.

Raimo: Ja sit aikasemmin Kuralan navetta oli hiahonavetta.

Arimo: Kummonen määrä niit hiahoi noin suurinpiirtein oli.

Tyko: Noin viiskymment pidettii.

Raimo: Kyl siin aikamoinen karja oli.

Raimo: Ja kerran oli tullu Pohjanmaalt visakoivun ostajii ja sit ne oli käyny kartanossa ja olivat kyseelleet et onk teillä visakoivuu ja Onni oli sanonu, et no en tiädä mut jos Liesaan vasikkahaas olis. Ja kysykää Vualukan Yrjölt, kyl se tullee näyttämää. Ja sit meil tuli semmoset miähet. Ne oli ollu vähän nyrppeelläs et kyl he vähä enemmän meinaa ostaa, ettei he mittää vasikkahakakoivui, mut katotaa ny kummonen se o. Ja sit ne oli kävellee ja kävellee ja kävellee, et kuis suuri tää on, ku ei ollenka haka loppunu. Ja kyl viäl on matkaa, isä sano, se on viiskymment hehtaarii. Ei meil o sellasii vasikkahakoi, oli sanoneet.

Arimo: Lypsävii lehmii oli kartanon läheisyydes sitte.

Tyko: Juu. Se oli vallan peltomaata.

Arimo: Ilmeisesti sitä sitte lypsettiinki ihan talvasalla.

Tyko: Joo. Aika myöhään syksylläki. Jos oikein tuli aikasin pakkasiiki, ni ne veivät halkoo mennessäs ja tekivät valkei sin pelloi. Lehmät tuli valkian ympäri lämmittelemään. Siin lypsivät.

Arimo: Pidettiin myöhään lehmät ulkona ja keväällä taas aikasin.

Tyko: Siin oli se rehusäästö. Ko se oli jalostamatont karjaa, ni se oli aika villii. Kyl ne ussein meni karkuu. Mut oli monta laidunt rintasi, ne meni toisel laitumel vaa. Harvoin kävi sillai, et ne meni toisen maalle.

Arimo: Siin olis mennu pelto äkkii.

Sonnit

Tyko: Kartanos oli kolme sonnii.⁴ Lehmät astuttiin sitä mukkaa ko tarvittii. Oli yks maatiaissonni ja kaks Aushiree. Tais liki tuhannen killoa suurempi sonni painaa sillon. Kaks sonneista oli Tiberius ja likka. Tiberius oli semmonen kaikkein suurempi sonni, ja ne oli sarvipäisii viäl. Heti piänen pistettii se nokkarenkas. Ja sit oli semmotten pitkän vapen pääs koukku. Isä oli keppimiähenä kun sonneja kuljetettiin jonnekin. Mut likkan kummallaki pualel piti välliin olla, ja naru kädes viäl, et ei pääs päät sivul vetämään. Ja ko täsä ulkonaki astutettiin, ni kyl siin täyty kolme ihmist ol, ko sen sonnin vei siihen lehmän tykö.

Anja: Semmonen mul on jääny miäleen, ku siäl oli semmonen sonni ku likka. Ja siäl oli semmonen kauhia aita, kun oli semmosist kauhi-oist lankuist tehty. Se oli päässy karkuus sitte. Ja mää menin viämään Ristinummelle Akselille kahvee, lähelle sinne kun menee Mynämäel tiä. Siäl oli heinää. Äiti pisti kahvepullon sukkaan ja evästä sinne, ja mää lähin viämään. Mää menin siin navetan kohdalla, ku Hippos sano, et älä mene Anja sinne, et likka on tual pellolla. Semmonen ruskee sonni, mää muistan sen kauhian hyvin. No en tiätenkään mää menny. Mää jäin. Ja ne miähetki siält pelloilta tulivat sitä kiinni koittamaan. Se oli kauheen vihanen muuten se sonni. Mää muistan, kun niillä oli semmoset pitkät tapit, joitten pääs oli semmonen koukku, kun sil oli semmonen nenärenkas. Kuitenkin me mentiin sinne Riihimäen mäkkeen sit, sinne rakennuksen taka.

⁴ Kartanossa oli vuonna 1937 jopa viisi sonnii: Tiberius, Ruusupallo, Mussolini, Lieksanpoika ja likka. O.T. (Oiva Tuominen): Yläneenkartano. Menneisyyden ja nykyisyyden esittelyä. Uuden Auran Osakeyhtiön kirjapaino.

Siält me sit katottiin sitä kun ne koitti sitä sonnii kiine. Ja ne saivat sen kiin, mut mun kahve-reissuni jäi siihe.

Sirkku: Olik ne muuten pelottavii ne sonnit?

Anja: Kyl ne vähän oli, et ei sinne saanu aidan viäreen mennä olenkaan silloin kon ne siäl oli. Kun niit ulkoilutettiin siin. Muutenhan ne oli sisällä, mut sit niit aina vuarotellen ulkoilutettiin siin pihalla.

Arimo: Siin oli navetan päädys semmonen aitaus, mikä tuli siihen tiäl saakka.

Anja: Juu. Mää muistan semmosist kauhian paksuist puist. Siin oli joku vaan sit sen verran

märäntyny, et kun se likka oli puskenu, se tuli siältä pois. Kauheen kiukkunen sonni.

Arimo: likka halus vapauteen.

Anja: Juu, likka halus vapauteen.

Akseli Eklöf (Aalama), Aina Aalama, Aili Lento, Frans Eklöf (Eko), maassa Toivo Acren (Aapila). Akseli ja Frans olivat veljeksiä ja teurastajia. Niemenmuutos iski yläneläisiinkin. Saman perheen jäsenet suomensivat nimiään moneen muotoon. Nimensuomennokseen kannusti ainakin kätilö Alli Laiko. Alli suomensi oman nimensä Stenroosista.

Kuva: Anselm Laakso.

Yläneen kotiseutuarkisto.

Pystyynostettu Raju

Akseli: Raju oli semmonen sonni ko isäntä erehty myymään Eklövin pojille.

Arimo: Noil teurastajan pojil Hovilanmäes. Piti teurastamoo tosa.

Akseli: Nii, se oli Varjose laros.

Arimo: Olik sillo molemmat, Akseli ja Frans?

Akseli: Joo. Ne oli porukas siin.

Arimo: Jo pojat haki sonnin tualt kartanost?

Akseli: Joo, saivat ostaa. Pystyyn.

Akseli: Jaa, pystyynostettu sonni.

Sirkku: Mitä se tarkoittaa?

Arimo: Elävänä ihan.

Akseli: Se hyppäs vähä piruste siin navetan pihal. Mut ne pirätti sen. Se oli tommone korkee sonni. Lähes satakahreksankymment säkäkorkeus. Ja Akseli oli tankos.

Arimo: Nokkarenkastankos.

Akseli: Ja Fransse oli perääpitämäs köyren kans. Yhres renkaas, samas renkaas. Ja säkki pääs, sil sonnil. Se otti vakavii askelei, ei se yhtää hosunu. Mut sit Akseli erehty pätkäsemää, ni kyllä se villiks tuli. Et ne sai loppumatkal hiki pääs sitä pidätel. Mut kumma et se nokka niin paljon kestä. Ja ne saivat sen sinne lahtivajjaan, lautakoppi, mikä tosa vieläkin on Hovilanmäes. Ja sit toi saivat sen sinne ja pistivät seinään kiinni. Köyren kans, sen mikä siin nokas oli. Ja Akseli rupes ampuumaan sitte, ja se pomppaski siin samas, viäl sitä sammaa villintymist ku tual tiällä, varmaan. Ja se sai ittes irti siit verispäin. Se innostu viäl lissään ku sitä ammuttii ja verta rupes juaksemaa. Se tuli läpi lautaseinän. Ja lähti tiälle ja kirkonkylään. Meni vakavin askelin. Sit tosa koulun kohdallaki, ja me satuttiin pääsemään välitunnil just sillo. Ja mitäs, me lährettiin koulunmukulat sit niit verisii jälkii seuraamaa. Ja ko nähtiinki se sonni, ni vielä innokkaammi peräs. Ja sit oli joku saanu sen Teutoril, Teholle (Theodor Rinne) tiaroks.

Arimo: Joo, nimismiehen.

Akseli: Nimismiäs tuli siält asunnoltas pyssyn kans ja ampu sen tosa Säästöpankin nurkal (vanhan säästöpankin, nykyään "kenkäkaupan kurvi"). Akseli ja Fransse menivät hakemaan sitä hevosel sitte ja venuttivat sitä pikku hiljaa, joku vinssi vai mikä niil oli ku ne veteli sitä sit rekkee. Ja toivat sen sitte tohon lahtivajaan. En tiädä, mitä sen jälkeen tapahtu.

Ja se oli ensimmäine ja viimeine sonni ku Ranta-salo möi.

Nautakarjan viimeiset vaiheet

Arimo: Koska kartanon eläimet, lehmät pistettiin pois?

Akseli: Seittemänseittemän.⁵

Arimo: Akselilt tuli ko kellost. Koska Hilja ja Helka jäivät eläkkeel? Oliko he kartanos töissä vielä ihan siihen?

Tyko: Helka oli viimeks. Se haettiin uurestaan.

Leena: Oliko se sit enää ihan loppuun asti?

Raimo: Ku se karjakko karkotti sillon ne Vualukan nimiset kaikki pois täältä, ku ne kytää.

Tyko: Ni se varas.

Arimo: Oliko se joku semmonen karkotus sit välillä vai?

Leena: No kun se myi niit lehmii se karjakko.⁶

Tyko: Ko likat ilmotti isännäl et lehmät harvenee. Ne pistettiin harvempaa, ja silti oli yhtä pitkä rivi.

Raimo: Ja korkeelaitane kävi yäl.

Arimo: Elikkähän he ilmotti isännäl.

Akseli: Liian aikasin.

Raimo: He ilmotti isännäl, ja se oli niin paha asia sit et menivät ilmottamaan, et saivat lopputilin. Et epäillä semmosii heiän hyvästä karjakosta.

Arimo: Mut aika paljon sillon sitä karjaa myytiin.

Akseli: Pitkäl aikavälil.

Raimo: Nii, kyl siin meni lehmii ja vasikoi, vasikat meni kaikki.

Tyko: Seki vasikka ko isännäl syätettiin. Ehjää maitoo sil juatettiin.

Arimo: Ai erikoisvaliol vai?

Tyko: Ain isännäl juatettiin ehjäl mairol vasikkaa.

Arimo: Ai oli semmonen tapa?

Tyko: Joo, meidän isän aikaan jo oli.

Akseli: Lammi möi sen isännän vasika, mikä oli tarkotettu isännän syntymäpäiväks.

Leena: Siitä fileet aina keitettiin.

Tyko: Ja karjakko soitti isännän nimmeen ton teurastamoon, et antakaa täl karjakol se raha siit vasikast. Itte möi ja soitti sitte.

Leena: Et hänen tilanhoitajas tulee hakemaan, et antakaa sil vaa. Soitti itte ja meni itte hakemaan.

Arimo: Ja sit siin tuli tää episodi, et ei semmosii sovi puhella. Et hän luotti karjakoos täysin.

Raimo: Isä oli tuohtunu kovin, ja ihmeissään, ja äiti vielä enemmän. Ko aina mulleki sanottiin, et ku Vanhalkartanol töihin mennään, on ikuinen työpaikka. Mut sit kuitenkin isäl tuli käynti Vanhaankartanoon, ja hän luuli et lopputilit lasketaan. Mut ei, Onni oli sanonu, et ei tästä mitään puhuta, et jatketaan kuin ennenkin. Mut ei se sittenkä jatkunu niin ku ennen. Mut kyl isä oli töissä sitte. Häntä oli syytetty kaikenlaisesta. Hän ajoi piänen traktorin kanssa lehmäruokaa ton vinttiin. Ja millon niit rehui oli tuatu turhanpäiten liikaa. No tietysti kun ei niit lehmii ollu kon olis niit syäny. Ja hän toi sen määrän kun hänelä oli sanottu.

Tyko: Asistentti antoi sen rehumäärän. Kuin paljo täytyy antaa lehmil.

Raimo: Ensimmäiset riirat tuli siitä, ja oli mennyt Onnille siit valittamaan. Onni sit huusi, tai isä, et ei hän sit tiädä et mitä tässä tehdään. Ei hän sin voi rehuu ajjaa loputtommiin, et hän jättää sit viämättä. Mut ko ei se saanu jättää. Määrät oli annettu.

Akseli: Joo, siit oli semmosta.

Arimo: Se tuli jottain kaut kuitenkin ilmi se asia?

⁵ Kunnallisen viikkolehden lehtijutun mukaan kartanon lehmät huutokaupattiin 1979.

⁶ Tämä tapahtui 1960-luvulla. Onni-isäntä läheni 80 ikävuottaan.

Raimo: En oikeen tiä mitä kautta. Mut sit niit lehmii ruvettiin hakemaan takas, tualt pitkin. Niit oli vissiin jo Mynämäel saakka. Nummiojal oli, ja siält haettiin ja tuatiin takas. Kauppoi purettiin sikko ne oli varastettui, tietenkin. Mut ei se Onni koskaan sitä tunnustanu oikeen. Ku hän ei ol koskaan vääräs. Hä on vain korkeintaan väärin ymmärtäny asian. Mää olen sanonu, kun olen noit Björnin kirjoituksii lukenu, et Björni oli Eurassa viäl talonpoika. Sit ko se tuli tänne ja osti noita kartanoita, molemmat niin Vanhan- ko Uurenkartanonki, ja sit hänest tuli valtiopäivämiäs ja hän oli kysytty miäs kai-

kel taval, ni kyl kaikest käy ilmi, et hän rupes tuleman vähän aateliseks. Ja Onnihan minun miälest ei koskaan ollu kun aatelinen. Ei hän o talonpoika.

Peltotöitä ja heinäntekoa

Akseli: Kuus paria hevosia oli peltotöissä. Ja kolmekymment kolme päivää.

Arimo: Siin saa paljon kävellä, kun siin joutuu joka askeleen ottamaan mies perässä.

Tyko: Eik sul Akseli ollu ne kaikkein rippeimät hevoset kun kynnettii?

Akseli: Joo.

Tyko: Sää sait juaste men vältin peräs.

Akseli: Mä kävin pualtoista kertaa lenkin kun toiset meni yhden kerran.

Tyko: Eiks Lehtosen Arvoki kyntäny tos terveystalon alapual taik tosa Hovilanrinteen alapual.

Ja isäntä meni ja sano et eik ne hevoset kovempaa kulje. Kyl, sano Arvo, mut ei täs ol juasten yritettykää.

Akseli: Nii ja kato ne oli sitä vanhaa sukkuu hevoset, mitä sai aina varrota, etteenpäin menoo. Suomen Jussiki ni se lykkäs auraa. Kanto auraa, ja se turve tuli vähän katkonaist.

Akseli tarinoi:

Oltiin vietetty vapunpäivä jokainen omalla tavallaan. Ja tuli toinen päivä, joka nousi lännestä lupaavana, kauniina kylvöjenaloituspäivänä. Navettaihmiset oli jo neljältä menneet lehmien pariin päiväänsä aloittamaan lypsyhommilla. Ei enää käsin vaan koneella lypsäen. Työmiehet, rengit, mentiin seitsemäksi rengitupaan seinänvieruspenkeille odottamaan kukin päivätehtäväänsä, noin kahdeksantoista miehenpuolta. Aukusti Tuominen istui takan edessä ja Vouri Lehtonen ilmestyi viimeisenä huoneestaan huoneensa ovenpieleen omalle tuolilleen. Kello löi seitsemän ja Aku aloitti käskynjakonsa seuraavasti: "Herra määräsi aloittamaan kylvötyöt tänäpä." Reino ja Fransse ottaa hankmot ja Akseli ja Jussi vieteriäkeet liiterin vintiltä perään. Vuolukka ja Lamminen seipäitä tekemään, Kivelä tuo "Huimalla" (Blakilla) siementä Nokolaan. "Blakki" oli Huimalle liikanimi, koska isäntä oli sen ostanut Kellomäestä mustalaiselta, rodultaan venäläistä Orlov-rotua, - mustalaisia ikänsä maatiellä "trimmattuna kuljettanut ja maatöihin sopimaton". Sen osoitti jo ruumiinrakennekin, kun länget vetäessä nousi kurkkuun ylös. Vetäminen tapahtui kuin hyökkäämällä ja sivusta seuraten aristellen ja vääntäen.

Akseli kertoo:

Valkaman isäntä innostui 1933 heinänteon aikaan kehaistamaan itseään ja emäntäänsä: "Minä ja meidän Miia oltiin ensimmäiset saranpäässä istujat, kun heiniä seipäälle laitettiin." Kohta siihen porukkaan ehtivät Elli ja Fanni, ja viimeisinä istuivat Aili ja Selma. Siten alkoi kiivas sanailu Fannin ja Selman kesken. Se koski jokapäiväistä puheenaihetta Lepistön Kustaasta ja Selmasta.

Kahvitauolla heinänteon lomassa. Akseli Toivonen istuu edessä ruutupaidassa, seppä Nörlund henkseleissään toinen vasemmalta. Heinänteossa Akseli oli sillä kertaa häkkipoikana kuorman päällä. Ollaan keltaisen makasiinin edessä, mylly olisi kuvasta vasemmalle tien toisella puolella. Tienvarren koivurivit ovat vielä nuoria. Lautatapulit ovat tarvetavaraa, jotka vuoden aikana kuluivat paikkaamiisiin. Akseli ne siihen ajoi. Laudoista on rakennettu vesi- ja salaojaputkia, joiden päällä miehet istuivat.

Taimi Aallon albumista.

Kartanon pelloilta vuonna 1936. Hevoset Huima ja Irja. Ohjastaja Akseli Toivonen. Tallimies Väinö Järvisen ottama kuva Akseli Toivosen albumista.

Arimo: Kartanos oli viljantuotantoo, mut tieten-
ki rehuu tarvittiin sitte karjalle. Ja heinähom-
mat oli tietenki semmosii et siin oli runsaast
väkkii sillon liikkeel. Oliko sillon myös ihan ul-
kopuolisia?

Akseli: Oli niit muutama aina. Ja nämäkki voi
laskii ulkopuolisiks niinku o Linforsin Selma ja
Mykkälän Aili ja Kaaten Vanni.

Arimo: Vaik he asu lähellä siin.

Akseli: Joo, ku ei ollu jatkuvast.

Arimo: Käviks Vanhaskartanos joskus sillai et
ei olis heinii saatu korjuun?

Akseli: Kyl ne on aina korjattu. Heinä päästet-
tin sillon niinko vanhemmaks. Kuivas pikem-
mi. Ja pistettii heti seipäille, kun se oli kerran
karkeet. Oli korsi karkee.

Arimo: Siin tarvittiin jonkun verran heinäsei-
päitäkin tämmösessä talossa.

Akseli: Niitä keväisin aina tekivät.

Arimo: Se oli aina jonkun homma sit.

Akseli: Justus Lamminen kävi tekemäs ja ki-
ros.

Arimo: Et voi sannoo, et jokasen kartanon hei-
näseipään yhteydes, minkä hän teki, niin on
kirottukin muutaman kerran.
Mimmonen mies hän oikeen
oli?

Akseli: Se oli vanha mies. Se
meni aina välillä sinne omaan
huoneesees. Se oli siel jonkun
aikaa ja tuli taas ja pahalla
päällä. Se oli Otsolas vaan pie-
nen aikaa päivästä.

Arimo: Hänel oli sit ihan omat
kellot ko muilla.

Akseli: Juu kato ko se oli saanu
miehet töihin, sit se oli vapaa-
aika hänel.

Kuhilaan tekoa Ärrinpellolla.
Edessä Jaakko-hevonen.
Raimo Vuolukan albumista.

Kesäpellon työt Akselin kirjekuorelle
kirjoittamana.

Kesäpellon työt olivat keskeellä perää,
kylän- ja heinätoiden välissä. Tähän ai-
kaan vuodesta oli usein hyvin hetteistä
heinäkasvun stollista tuottavaa ilmaa
usein jhti tämän roudan loputtua satosi
monta päivää. Lateella kuitenkin kaadettiin
heinää "perä" määräksi skusti sanoi.
Kesäpellolla kuitenkin käivettiin piirigia.
Ojauksa ajettiin 8 heosen voimalla. Siinä
valjakkosd, kokoonpanossa olivat skustin pari
Lotta ja Tönn, Lehtosen Arvon, Armo ja Loik-
kari, Luomi, jussin, Piro ja Noa, Linnansuon
Reimon Kirjo ja Yppä.

*Elopellolla.
Takana näkyy Mykkälän makasiini ja tallin kattoa.
Mailis Aallon albumista.*

*Kuhilaat rakentuvat elopellolla, vaikka miehet
miettivät. Vasemmalla Kivelän Väinö, oikealla eh-
kä Suomen Jussi tupakka suussa.
Mailis Aallon albumista.*

Elopellolla.

*Itseluovuttavan edessä Kivelän Väinö,
oikealla Ojalan Eino tupakka suussa,
vieressään Lehton Kosti. Edessä sei-
soo Lindforsin Selma ja selkä päin on
Mykkälän Aili.*

Mailis Aallon albumista.

*Kartanon väkeä heinätöissä. Naisilla
haravat, miehillä hangot.*

Sisko Kallionpään albumista.

Kuivuri

Teksti: Yhdistetty Raimo Vuolukan ja Tyko Hippoksen kertomuksista.

Viljan ulkokuivaus tapahtui seipäillä, ruista kuivattiin myös kuhilailla. Sitten vilja puitiin tappurilla ja säkitettiin. Jatkokuivaamista varten oli kuivuri, joka sijaitsi samassa rakennuksessa väensaunan kanssa. Säkit ajettiin hevosella rakennuksen päädyssä olevan lautarakenteisen varaston ovensuuhun, nostettiin vankkureista ja pinottiin sisälle. Tämä varasto oli kalliorinteessä ja sen pohja oli melkein samaa kerrosta kuin yläkerrassa sijaitsevan kuivurin lattia.

Siitä säkit oli helppo nostaa kuivuriin. Aiemmin yläkerrassa oli ollut niin sanottu kaappikuivuri, jota lämmitettiin alakerran kahdella kiukaalla, samalla kuin väensaunaa. Jo 1930-luvulla oli käytössä erikoislaatuinen säkkikuivuri, Cosinus-kuivaaja. Ylhäällä kuivurihuoneessa oli suuri tulisija, lämpöuuni, jossa poltettiin metrisiä halkoja. Sähköpuhaltajan avulla puhallettiin lämmitettävä ilma uunin lävitse. Tulisijasta lähti kolme ilmaputkea, joita pitkin lämmin ilma johdettiin pienempiin putkiin ja säkkeihin.

*Kuivurirakennus kuvattuna varaston puolelta.
Kuva: Arimo Helmisaari 2008.*

Hevosmiehet ja heidän hevosensa 1939

Hevosten hoitajana oli Väinö Järvinen.
Työnjohtaja August (Aku) Tuominen ohjasti Lot-
ta ja Taru -hevosparia.

Etumies Arvo Lehtonen, ohjasti Armo ja Loikkari
-hevosparia.

Hevosmies Reino Linnansuu, hevoset Aira ja Eppu.
Hevosmies Jussi Suomi, hevoset Airo ja Noa.
Hevosmies Väinö Kivelä, hevoset Heppu ja Kamilla.
Hevosmies Akseli Toivonen, hevoset Irja ja Oma.
Hevosmies Frans Tuominen, hevoset Oppi ja
Orja.

Kuivurissa oli lavetit ja niillä neljä riviä säkke-
jä, kerralla enintään 53 säkkiä. Vilja kuivattiin
aluksi samoissa säkeissä, joissa ne oli tuotu
kuivuriin. Kuivauksen kuluessa säkit käännet-
tiin: vilja tyhjennettiin säkistä toiseen, mikä oli
raskasta työtä. Lisäksi viljaa hämmennettiin
säkeissä käsikäyttöisellä sekoittimella. Kun
säkillinen oli kääntämisen ja hämmennämisen
seurauksena kuivunut tasaisesti, jyvät kaadet-
tiin ison suppilon kautta alakerrassa olevaan
viskuriin ja lajiteltiin. Vilja säkitettiin uudelleen
alakerran huoneen lattialta, jonne se viskuris-
ta päätyi. Säkit nostettiin nelipyöräisiin vank-
kureihin. Niiltä oli helppo napata säkki taas
selkään ja siirtää viljavarastoon puutarhan
viereen.

Kuivuria käyttivät Kangassalon Evert, Emil Rä-
ty ja joskus Ojalan Eino. Lapset keksivät rymytä
kuivurin alakerran viljakasoissa, kun kuivurin
huminan takia sitä ei kuultu. Se oli lämmintä
ja mukavaa, kiellettyä leikkiä.

Akseli ja hevoset

Arimo: Muistan et kerran puhelit semmosest
tapauksesta, kun sä nuorena jouduit teuras-
tamaan viemään hevosta.

Akseli: Se oli vaikee tapaus. Mää en ollu
silloin aamul töihin menos. Jossain tois
mää siit huolimat olin. Mut se hevone
ei noussu itte ylös aamulla. Ja miehet
rupes sitä potkimaan ylös. Ja eikä
ne viäl puoleen päivään ollu saa-
nu sitä ylös. Sillo isäntä anto sil-
le tuomion. Sit Aukusti sano, et
mene sää viämään se Kaup-
pakunnan teurastamol.

Arimo: Ja Kaupakunnan teurastamo
oli Uudeskartanos.

Akseli: Kunnalliskodin lähel. Se oli vaikee hom-
ma. Se ei ollu mittä ruakaaka saanu sillo, ko
se ei ollu kerra ylös noussu. Otin suittet sitte
ja lähdetti. Ja ensimmäisen kerran se hirnahti
Mykkälän veräjäl, ko ei se tavallisesti hirnunu
koska. Mut sit lähdetti taas kävelemmään. Ja
sitko tuli Vanhankartanon ja Kuralan raja, ni
siin se hirnu ja pani pääs tohon mun kaina-
loon. Sii seisahduttii sit vähä aika ja lähdetti
taas. Mut mul tuli niin pirun paha olla.

Arimo: Se tuli lähel sillai. Minkä ikänen sä olit
sillon, kun sä olit viemässä tätä hevosta?

Akseli: Kahdeksantois tai yhdeksäntoist vuo-
den. Isännän ensimmäisii hevosii.

Arimo: No matka jatku sitte.

Akseli: Juu, ja Kalinin lato, suuli ja Ryskin suuli
oli siin tien vieres. Ja sit mentiin visuste sillä
taval et Kunnalliskoti Uudenkartanon viäres
näkyi. Ni siin se taas hirnahti sit ja pisti pääns
tonne viäl syvemmal. Ihan ku olis tiätäny, ja
tiäsiki. Kaikki eläjät oli kato semmosi et var-
mana tiäs. Ja sit se rupes vastaan pistämä.

*Eino Ojala hevospareineen niittämässä.
Sisko Kallionpään albumista.*

*Yrjö Vuolukka ja ehkä Lotta ja Taru -hevospari
2.9.1939.
Raimo Vuolukan albumista.*

Arimo: Ja tämmöset teurastamotki oli tiätenki semmosi viäl et niis oli jo semmonen oma ha-junsa. Hevonen on hyvin tarkka eläin.

Akseli: Onni tuli siin vastaan, Mäkelän Onni, ja otti suitset. Mun tuli niin pirun paha olo, et mä lähdin kävelemmään siit pois päin. Mut mä kumminkin katoen taakse. Onni pisti säkin päähän sille ja yritti sitä takaperinki. Ja se kesti, et sai sen menemää. Sit mun tuli parku.

Arimo: Mäkelän Onni oli teurastaja silloin. Tietenki tää hevone oli sul aika läheine.

Akseli: Joo. Oli se. Talvella ajettiin vettä avannosta puuanturareella, tiinul. Reen reunat oli illalla jäässä, ne piti hakata aamulla irti. Ja ohjakset sitte, ne jäätty kapuloiks. Sit mää sain sille, et mee yksinäs nyt. Se oppi sen, et se meni ittekseen maantietä. Meni sinne ihan ittekseen ja pysähty siin, et se tynnyrin tappi osu kohdalle.

Arimo: Se tiesi tarkkaan lenkkis sit.

Akseli: Oli ko se olis ymmärtäny puhheen. Ja se meni tallille ja otin sen pois aisoist.

Arimo: Ja hevosen nimi oli?

Akseli: Ruuna. Mut se oli tamma siitä hualimatta.

Akseli: Kaksikymmentyks hevost oli kartanos vuonna 1921, mut sitte 1939 oli kuustoist hevost.

Arimo: Aika paljo viel siihen aikaan kuitenkin.

Akseli: Oli. Nii, ja kyl ne nimet tullee, mää luule. Oli Taru, Lotta, Heppu, Kamilla, Loikkari, Ilo, Irja, Oma, Oppi, Orja, Eppu, Aira, Noa, Huima, Armo, Varu. Siin ne sit tais olla. Taru ja Lotta olivat työnjohtajan. Seiso melkeen ain tallis.

Arimo: Jaaha, ne pääsivät vähän köykäsemäl sit.

Tykon muistin aikana kartanossa oli enimmillään 24 hevosta.

Akseli kertoo:

Sitten vuoden 1937 maaliskuussa tapahtui taas mielenmukainen sattuma, kun sairastuin kuumeeeseen ja jäin pois töistä. Irja ja Oma joutui vieraitten käsiin lannanajoon. Irja oli hanttihevosenä, "tiuhtiona", ilman suitsia perässä. Lehtosen Paavo ja Vuolukan Yrjö laittoivat hevoset valjaisiin ja menivät kuormia tekemään. Yrjö teki oman kuormansa sikalantakasasta ja Paavo teki kuorman sa lehmänlantaa ruumasta. Mutta tuli eteen tiuhtion vuoro. Kun nyt miehet ajoivat etuhevosien kuorman ulos ruumasta ja Irjan piti jäädä ruuman puolelle kuormantekoa varten. Nyt miehiltä ei kuitenkaan tarkoitus onnistunut, sillä Irja lähti ohi etumaisen kuorman maantielle ja tietä pitkin kirkonkylään Kauppakunnan varaston hevospuomiin seisomaan. Siellä Irjaa kävivät kyläläiset tunnistamassa, karkulaista ilman suitsia. Miehet eivät saaneet sitä kotiin sieltä lähtemään. Minua tultiin yllyttämään, että jos lähtisin hakemaan. Ja minä kuumeisena lähdin matkaan ilman suitsia ja asetuin puomin päälle istumaan, puhuin vähän aikaa ja rauhoittelin vähän. Niin sitä sitten lähdettiin peräkkäin kotimatkalle, minä edellä ja Irja perässä.

Irja ja Oma, Akselin henkilökohtaiset hevoset. Edessä vasemmalta alkaen Aatto, Anja, Antti ja Mauri Toivonen. Akseli pitää hevosiaan. Anja Salon albumista.

Akseli kertoo:

Oltiin AIV:een teossa juhannusviikolla 1933. Olin tuuraamassa isää hevosien hoidossa ja Akusti tahtoi minua rehuna-
joon päivätöihin Irjan kanssa ja lupasi, että Kustaa tuo Ilolla kuorman rehua vinttiin. Mutta ei lupaus ollutkaan näin yksinkertainen. Kustalle ja Ilolle tuli erimielisyys pellolla. Oltiin Savonpellolla ja kooltaan vähän runsaanpuoleinen kuorma oli tullut valmiiksi. Se piti nykäistä liikkeelle vastamäkeen. Ilo ei saanutkaan kuormaa vedettyä pellolta tielle ensisysäyksellä, ja niin Kustaa alkoi hätyyttellä ohjasperillä. Ilo teki lakon ja Akusti (työnjohtaja) näki tämän ja vinkkas minulle että menes nyt auttamaan. Tein työtä käskettyä ja menin pellolle. Otin Ilon pään kainalooni, halasin ja juttelin, että viedään päs kuorma AIV-aumaan, niin päästään syömään. Onnistuin, Ilo oli kanssani samaa mieltä. Tätä tehtiin sateellakin. Kartanossa oli 22 – 28 rehukuoppaa, viisi metriä läpimitaltaan ja puolitoista metriä syvää. Se oli päivän urakka saada täyteen ja peitetyksi mullalla.

Arimo: Pääsikö hevosia joskus karkuun?

Akseli: Joo, minultaki pääsi. Se Irja oli semmonen villi, kärriläläine, sanottiin. Puutarhakäytävii jyrättiin. Mä hiuka laskin ohjakset maaha. Sillo se lähti. Ja tallinovella vast pysähty, kun ei jyrä mennyt ovesta läpi. Ja se vanha Pläsi, ni ku vellikello soi, sillo se lähti.

Arimo: Pläsi tiesi ruoka-ajat sitte. Kartanon hevosetki odottelee, et kosk kello soi.

Akseli: Kyllä. Ois osannu oikeen ajatella. Sillo ei tullu ajateltuu. Nyt sen hyvin huomaa, ne

oli joskus tollai päät kallellaan. Pläsi oli semmonen poika, ko mää tein halkokuarmaa tual Otsolas. Kello soitti täällä sitte. Se kuuli sen. Sillo se lähti. Ja veti halkokuarman puun kylkeen, kyljelleen.

Arimo: Hyvä oli kuuloki vielä.

Akseli: Ja oli varmaan kolmekymmentä täyttäne. Vanha. Siihen pysähty. Ei päässy enää. Saatiin korjata niitä. Sitko mä sain kuorman tehty, ni kyllä sit oli vauhti. Se oli kato ihan terve hevonen.

Traktorit ja traktorimiehet

Arimo: Mä olen monta kertaa miettiny, renkituvan jälkeen on se pikkunen varastorakennus, missä on ne pariovet. Mikä se rakennus on, joku kärryväja vai?

Akseli: Ei, ku se on käymälä.

Arimo: Aikas komee käymälä noin ulkopäin.

Akseli: Sinne mennään molemmilta puolilta. Isäntäväki meni sieltä pihan puolelta. Niiltä aika pitkä matka, ku rakennuksesta tuli ulos, ja sitte läntisen siiven rakennus, se matka kävellä vielä lisäksi.

Arimo: Elikä pihan puolelta meni isäntäväki ja sit muu väki, heil oli oma puolensa siinä käymäläs.

Akseli: Siinä oli traktoritali siinä pääs se matalampi.

Arimo: Traktoriki oli aikasin, piikki-pyörä. No kukas työmies oli itse-oikeutetty tammöst traktorii ajalemaan?

Akseli: Lehton Kosti. Sitte ko tuli toinen traktori ni Vuolukan Yrjö.

Arimo: Ilmeisesti Lehton Kostil oli pienii tammösii erikoisoikeuksii.

Akseli: Juu, ei se renkituppaanka aamul tullu, käskynjaolle.

Arimo: Koskas traktori tuli?

Akseli: Se on ollu sillo jo ennen sotia, ensimmäisel kymmenyksel. Ja toinen tuli kaksikymment-vuanna.

Raimo: Ensimmäine traktori oli ensimmäisii polttomootoritraktorei, semmonen Sulvertsonni⁷, ruatsalaine kuulemma, oli A ja B mallii. A-mallii ensimmäinen tuatiin tonne Mustialan kartanoon. Sit 1910 samoihin aikoihin Yläneen Vanhaankartanoon on tuatu sellanen B-mallinen. Ei tiedetä, olik ne ainoat kappaleet ku Suameen tuatiin. Seuraava oli toi Aalborkki kun tuatiin. Se oli semmonen vähän huano, aina rikki. Ja sen kans oli tapeltu oikeen kovasti, ku äijät oli koettanu sitä aina käymään. Ja se viätiin pois ja sit tuli toinen Teerinki. Sit tuli toi Oliveri. Tuli kolmekymment kahreksa. Ja sit tuli Setorei. Ja sit vast rupes tulemaan niit muita. Ja se oli semmonen suurempi Setori, ja sit oli piänempi Setori. Ja sit oli Porssee. Mut ikinä ei kai Vanhaskartanos ole ollu höyrytraktorii niin ku niit sillon oli joissakin paikois.

Tyko: Mistäs se Hanomakki ostettii?

Raimo: Se tuli Hankkijalt, mut mistä se sinne tuli, ni se on suuri arvotus. Soran jälkeen välitömästi.

Tyko: Se oli jostaan hyökkäysvaunusta koottu.

Raimo: Niin oli, joku tämmönen. Sitä ei ole koskaan selitetty, mistä se Hankkija sen välitti. Auran asemalt meiän isä ja Kosti sen kävi hakemas, mut et millä taval siihen aikaan yleensä voi saara uuren traktorin. Ja se oli viäl sellanen erikoinen traktori.

Tyko: Puukaasu.

Raimo: Siin oli puukaasu, sit se kävi petroolil. Se oli myös muunnettavis diisseliks. Ja se oli viime aikoina diisseli. Siin oli kaikki vehkeet semmosis suuris puulaatikois mukana.

Arimo: Siihen aikaan kun ei mistään mittään saanu.

Raimo: Huippuvehje tuli jostain. Ilmesty. Sen ilmeisesti täytyi olla Suomes jo sillon. Mut kun se oli saksalaisten tuotantoo, sitä ei uskallettu puhukkaan sit kun oli julistettu välirauha. Pelkäsivät et se luovutettaan Neuvostoliittoon. Se oli vahva vehje, se oli erikoinen traktori. Muuta mukko se paino.

Lehton Kosti ja Oliver. Taustalla kartanon nuorta koivukujaa 1938.

Raimo Vuolukan albumista.

7 Traktoreiden viralliset nimet ovat Saundersson, Allwork, Deering, Oliver, Zetor, Porsche ja Hanomag. Raimo Vuolukan huomautus.

Sirkku: Minkälaist työnjakoo sit oli hevosten ja traktoritten välii?

Tyko: No kai se väheni hevosten osuus sit ko tarktorit kynti ja äesti. Syrjii kynnettii ja päistei kynnettii hevosen kans. Ku oli laahattavat aurat, ni ei niitten kans oikeen onnistunu traktoril.

Akseli: Se meni kävellen se ensimmäine traktori, Aalborgi.

Raimo: Aalborgi oli kahta mallii. Toinen kulki 3,5 kilometrii tunnis piänimmäl ja toinen niist kulki vissiin kaks ja pual kilometrii tunnis.

Arimo: Nii et äijät käveli reippaasti ohi. Ja tiästyti ne oli alkuun tosi hankalii.

Raimo: Kankei, kankei.

Akseli: Ja sai vääntää, ennen ku se kääntys.

Rinnen Ale Indian-moottoripyöränsä kahvoissa 1920- ja 1930-luvun vaihteessa.

Anna-Liisa Inkisen albumista.

Raimo: Kyntöaikana kun maa oli pehmiä, siin oli hiki päässä. Em mää saanu kääntymää kyl niit päistei. Ja niit oli semmosii paikkoja pellos, kun aina tiäsi et kyl se siihe ainakin keväisin hukkuu. Tosa oli yks tosa, Ketolast Tuakolle, siin oli semmonen loiva pelto siit ylös. Pualessvälis, siin oli, vaik sitä yritettiin väistää ja vaik siin olis tehny mitä, ni kyl se protkahti sinne sit kuitenki. Ja kaks hevost sit vaan, jollei toista traktorii mistään saanu, ni vedettiin hevosen kans niit sit pois siält. Ne oli ihan semmosii

tunnettuja paikkoja kyl, mut ku meinattii sit et kyl se nyt kestää, ja mentiin vaan.

Arimo: No miten, kun tääl paljon liikku hevosii ja kärryi, olik tapana et mukulat ookaili.

Tyko: Ei sitä oikeen paljon, ei äijät hyväksyne mukulii rekkee.

Raimo: Ja sama traktorin kans oli, et ei oikeen paljon päässy.

Arimo: Ehkä senki takii ettei satu mittään.

Raimo: Olik Onni sit sanonu ettei saa. Ku määkään en kovin ussein päässy traktoril ajamaan mut ko tual mettäpellol sitte. Ku oli se aika kun siirtolaisii oli, niitten pellot muakattiin talon traktoreil. Noi joutus sit ajamaan ykäudet sit isä ja Kosti. Sit Onni oli isää puhunu, ku hänki oli nähny ku mä ajoin traktori joskus tual takapellol, et mä saisin ajjaa sillai. Mul oli semmone ukaasi Onnilt, et tänne joenpualisil pelloil ei saa tulla. Joskus siäl sit ajelin, ne oli isoi kankei vehkei. Ei tahtonu riittää, ääriajat loppus, jalat liian lyhkäset.

Arimo: Ja kankeat ohjaukset oli.

Raimo: Ästäminen kävi, mut ei kyntäminen.

Arimo: Se oli komiaa kun pääsi.

Raimo: Haisi petroolil sitte kun kouluun meni.

Arimo: Vähän rehvastella.

Raimo: Mut se oli kovaa, kun Kuralan nurkassa niit siirtolaisten peltoja äestikin iltasin. Mää vein kaffepullon sinne illal ja isä istus sit juamaan sitä ja mää lähdin. Ja melkeen aina kun mää tulin takasin niin papa oli kallistunu siihen ja nukku. Se oli rankkaa aikaa. Rinnen Ale oli sit erikoisasemas. Se oli tehny Onnin kans rauhan siihen aikaan, kaikkien tapaus ten jälkeen.⁸ Mikä lautakunta sit oli määränny et Vanhankartanon täytyy antaa siirtolaisil traktori, niin ne saa ajaa sitten omia maitaan.

8 Viittaa Ale Rinteen toimintaan sisällissodan aikaan.

Onni oli jyrkkä ei. Ei missään tapauksessa. Ei traktorii lähde vieraat ajamaan. Mut sit se oli antanu kuitenkin semmottis periks, et jos yks traktori, se toinen Teerinki siit siirretään Rinnen Alelle ja Ale ajaa sitte, ni sillä tavalla hänen hyväksyy, mutta ei muuten. Toinen Teerinki oli sitte Alella vallan noita töitä tekemässä.

Tallityöt

Aatto: Tallimies heräs jo viideltä. Työmiehet tuli seittemältä.

Arimo: Ja silloin he valjastivat hevoset.

Akseli: Isä (tallimies Frans Toivonen) hoiti hevoset, mut työmiehet valjastivat itse.

Arimo: Olik ne maatyökoneet, mitä käytettiin, kaikki siin tallilla?

Aatto: Joo, ne oli tallin pihassa. Siäl oli ratasvas erillään ne, mitä ei silloin käytetty.

Arimo: Mitä käytettiin harvemmin. Niinku joku fältti⁹.

Aatto: Nii.

Arimo: Ja äijät lähti hommiis jokuksen, mitä määrätty oli. Renkituval oli työt jaettu.

Aatto: Joo, siäl ensin kävivät.

Arimo: Jokuksen tiäsi hommas. Ne oli päivän sit poies hevoset tallilt vai?

Aatto: Puoliltpäivin toi miehet hevoset, ko menivät syömään, ja valjastivat taas uudestaan, ko lähtivät töihin takas. Kello kakstois alko se ruakatunti. Se oli sit pualtoista tuntia.

Arimo: Ja hevoset otettiin valjaist myös pois.

Aatto: Joo.

Arimo: Et saavat huilata.

Aatto: Ja pääsivät syömään sin talliin.

Arimo: Entäs kesäaikaan, käytettiin laidunta silloin siin tallin lähellä?

Aatto: Kyl.

9 Kyntöaura.

*Tallirakennus korkeassa heinikossa 2002.
Kuva: Sirkku Pihlman.*

Arimo: Olik se sin taaksepäin, sin Mykkälänmäkkeen päi vai?

Aatto: Joo.

Arimo: Et siin oli semmonen aitaus. Huili oli tärkeää hevosil kans. Ja sit taas, kun oli suuruksen aika ohitte, ni sit taas hevoset valjastettiin ja lähdettiin. Mimmosees aikaan miehet toi hevoset takas?

Aatto: Seitemältä loppu tyät.

Arimo: Seitemästä seitemään sit oli. Ja sit oli taas iltapala hevosil.

Aatto: Joo.

Arimo: Siin on aikamoinen pelaaminen ollu, ku niit hevosii on siin ollu paljo.

Aatto: Niit oli vissii 24 parhaallaan.

Arimo: Ja hevosien kengityshommat ja tämmöset, ni sitte mentiin pajalle?

Aatto: Joo, siäl se Noorlundi teki.

Arimo: Hoitik sitä kengityshommaa joku hevosensa kohdalta vai hoitiks teiän isä niitä sinne?

Aatto: Joo, tallimies hoiti.

Anja: Seppä kävi joskus tallin pihallaki kenkii korjaamas. Isä piti hevosien jalkaa ylhääl.

Arimo: Ja samaten varmaan hän seuras, jos jottai vaivaa oli hevosil.

Aatto: Joo.

Anja: Isä teki siin tallihommii koko päivän. Harjas hevosia, tallia remontteeras ja korjas hevosten valjaita ja muita. Ja hän opetti hevosia aisoihin. Ikkunasta katottiin. Sillon ei saanu mennä pihalle. Mää muistan, niit ruvettiin siäl opettamaan siäl tallin takana. Siinä mäessä. Uusii hevosii aina opetettiin. Isä ne opetti aina sitte.

Lempi Ojala polkupyörineen tallin nurkalla. Lempi oli navetta-apulainen, ja tallin yhteydessä oli navetta lypsämättömälle karjalle.

Raili Räikkösen albumista.

Aatto: Oli semmonen Irja-niminen hevonen, kun opetettiin ajoon. Se meni aina päin seiniä. Eivät saaneet sitä oppimaan. Ja Akseli sit onnistu. Isä ei oikein tykänny siitä, kun pelkäs, et tulee vahinko, ko lähtee sen kanssa. Mut onnistu hyvin.

Arimo: Ku oli kumpiki nuori poika.

Aatto: Ja myöhemmin se Irja oli semmosena hanttihevosena ku sanottiin. Ku talvella puita ki mettästä haettiin, ni oli kaks hevost. Tämä oli ilman ohjastajaa ja valjait tämä Irja peräs.

Arimo: Jaa, se oli ihan vaan vapaana peräs siin vai? Se meni siin ain kiltist sitte?

Aatto: Joo. Ja muistan kun kahvilleki poikkes toi Akseli, jätti hevosen siihe, Irjan, kun yksinäänkin oli vaan Irja ajossa. Ja se seiso siinä

tiän vieressä sen aikaa, siin vanhan koulun kohdal, sitte, kun asuttiin siin.

Arimo: Siin Mykkälän koulul.

Aatto: Siin kulki autojaki, mut se seiso niin nättist. Eikä autoja paljon ollu siillon.

Arimo: Siin oli aika erityinen suhde miehel ja hevosel.

Aatto: Joo, kyl se sokerii sai sit ja leivänpalasta.

Arimo: Tiesi et oli tulossa. Akseli oli kova hevosmies. Olik sää kans jossain vaihees ohjaksissa?

Aatto: Kyl mää kerran muistan, sillä Pläsillä. Semmonen vanha hevonen. Se pelkäs kaikkee. Oli sodassaki ollu.

Arimo: Varsoi tehtiin kans itte?

Anja: Juu, kyl siäl oli piäniä varsoi kans. Ja ne oli siin ulkon emien kanssa. Ja ne oli vihasiaakin, kun niil oli varsat, jos yritti mennä sinne lähelle. Meit oli varotettu, ettei saa mennä sinne. Ja aina sit juastiin nopeasti se polku alas tai ylös, kun käytiin jossain leikkimäs.

Arimo: Oliksä Aatto joskus itte myös töissä tallissa.

Aatto: Kyl mää joskus vedin semmosen krapan kans, tai puun, siält lantaa siihen ruuheen. Ja kuiviketta panin sitte. Ja joilleki hevosille heinää.

Arimo: Niit kiltempii hevosii sait sit hoitaa.

Aatto: Joo. Illalla kävin sit aina ku isä viimiseks kävi siellä.

Arimo: Eiks tallil sisäl ollu juur asiaa muilla kuin työmiehillä kun haki hevoset ja tallimestaril?

Aatto: Ei.

Arimo: Kyl te mukulat siäl hypitte joskus?

Aatto: Juu, kyl me vapaast sin men saatiin.

Pojat tallin seinustalla.

Matti Suomi vasemmalla ja Pentti Linnansuu.

Liisa Varjosen albumista.

Arimo: Et tiesi vaa, mitä hevosii piti varota.

Aatto: Ja kyl niit varottiin, kyl lapset ymmärtää peljätä. Siäl oli semmosii, jotka ei niin tykänny lapsist.

Arimo: Teiän isä korjas itte valjaita.

Aatto: Kaikki se korjas.

Arimo: Et se huoltohomma kuulus siihen kokonaan. Siin oli oikeen semmonen valjashuone?

Aatto: Joo, siihen tehtiin myöhemmin semmonen. Se oli vähän aikaa isän ajan.

Arimo: Olik se myös semmonen rupattelukoppi?

Aatto: Kyl siin vähän istumaski kävi.

Arimo: Olik teiän isä juttumiehii?

Aatto: Kyl. Ja oli suutarin vikkaa, ku teki, korjas noita talonväen jalkineita. Melkeen kaikille korjas. Tyäväel. Ja omat jalkineet. Mun jalkani suaristi vähän. Mul oli semmonen syntymäviika et jalka oli tommonen vino sisälle päin.

Arimo: Ja hän teki siihen semmosen jalkineen sitte.

Sikalarakennus navetan vieressä.

Postikorttikuva Liisa Linnamäen albumista.

Aatto: Hän korjas sillai et pikkuhiljaa meni suaraks.

Raimo: Tallikamari oli kokoontumispaikka, talvisin ainaki.

Akseli: Ainaki pualest päivästä.

Sisko: Rättyki noit hevosen valjaita paikkas. Siäl tallilla oli semmone lämmin paikka, mihi miähet kokkoontus. Siäl ne hevosen vehkeet ja ohjakset karttus, viätii siihe, ko se oli lämmin koppi. Siin se Rätty niit reeras ain sit niit valjai. Sitten ne kuivas siäl ain yän ajan.

Tallin vieressä oli tallikaivo, pienen kaivorakennuksen sisällä. Sieltä nostettiin vesi tallin tarpeisiin, mutta myös pyykinpesuun ja väen käyttövedeksi.

Sikalatyöt

Elsa Toivonen oli sikojen hoitaja sen jälkeen kun sikalarakennus valmistui, sotaan asti.

Anja: Äitil oli määrättyt ajat, kun hän oli päivisin siäl sikalas.

Sirkku: Muistaksä yhtään, millanen työrytmi hänel oli?

Anja: No hän oli aamupäiväl sikalas, sit hän oli päiväl kotona ja laitto ruakaa, ja sit hän meni iltapäiväl takas johoki aikaan.

Elsan lapset, ainakin Akseli ja Aatto, pääsivät tai joutuivat mukaan sianhoitoon, koska varsinaisia sianhoitajia oli vain yksi.

Akseli: Mää olin kerranki kolme yötä peräsin siellä, ettei emakko makkaa porsaitas.

Arimo: Joo, täytyy valvoo ku on nää synnytysasiat menossa.

Akseli: Ja päivät olin silti töis. Ja varmaan nukuinki välil.

Arimo: No olik kartanos oma karju myös?

Akseli: Juu, ja kaksiki.

Aatto: Sikala oli navetan yhteydes. Siin oli erillinen sikala siinä. Siäl kävin minäki sitte, tyhjänsin karsinoita ja kuivikkeita. Navetanvintistä tuatiin sit rehua.

Akseli: Niit oli kymmenen emakkoa ja sit porsaat, lihotussiat yläkerras, noin 150 porsasta. Sinne mentiin kapeita rappusia, toista ämpäriä piti pitää alhaalla, toista ylhäällä.

Sirkku: Siäl oli yläkerrassa pikkupossut sitte.

Aatto: Joo, ja alhaal oli emakot. Sikko ne porsaat laitettiin pois emakon perästä, ni vietiin ylös. Mitäs ne olis ollu, kymmenkilosia vissiin.

Arimo: Ne vietiin yläkertaan kasvamaan. Olik siin joku silta vai miten ne vietiin sinne ylös?

Aatto: Rapput siin oli.

Arimo: Ja siit otettiin possut syliin vaan? Vietiink ne sillai ihan?

Aatto: Mut alakerras ne kasvo taas täysikavusiks.

Arimo: Et se oli joku vaihe kun ne oli siäl ylhääl.

Aatto: Joo. Mut en mä muista, miten ne alas tuotiin. Mut ne kasvatettiin pekoniks. Vietiin Englantiin. Ja niitten paino oli sit yhdeksänkymmenen ja sadan kymmenen välil.

Arimo: Se oli aika tarkka.

Aatto: Joo. Jos se ylitti, ni ei se kelvannu. Pidetiin hualta, et ei ne ylitä.

Arimo: Niit täyty punnita välil ja seurata.

Aatto: Juu juu. Tiätysti niit mitattiin, ympärysmitta ja.

Arimo: Ylhääl oli jokku karsinat.

Aatto: Kahta puolen karsinat oli ja sit oli käytävä keskel. Alhaal vissiin oli sivustoilla ne emakon karsinat.

Akseli: Karsinoita oli kymmenen, yläkerras oli kahreksa.

*Elsa Toivonen
tallitiellä 1930-luvulla.
Meeri Niemisen albumista.*

Arimo: Mut se oli sen verran iso sikala, et pos-
sut sit ennen kun ne lähti englanninreisulles,
ni kasvo lopulliseen kokkoos siäl alhaal. Olik
ne jossain peräosal vai millai?

Aatto: Niil oli oma karsinas siäl.

Tyko kertoo, että porsaas olisi kasvatettu täy-
teen painoonsa sikalan vintillä. Ne tuotiin alas
navetan vintin kautta, jonne sikalasta oli yhte-
ys.

Aatto arvelee, että kymmenkunta porsasta oli-
si voinut kerrallaan lähteä teuraaksi. Jos ei vii-
kottain, niin usein kuitenkin.

Aatto: Se riippu tietysti myös siitä, miten ne oli
syntyneet, et koska ne oli täyskasvuset. Ke-
säsin oli ulkona sit semmosii *kohjopusseja*.
Ne taas tapettiin ja teurastettiin ja syötettiin
toisille sioille. Äiti keitti siäl isos padas. Ne oli
semmosii revenneitä, aika isoja. Ei ne kasva-

neekkaan normaalisti. Ne oli isopäisii, mut
piänirunkosii.

Arimo: Semmosii viallisii, kohjopussi on hyvä
nimi semmosil.

Aatto: Semmoseks nimitettiin.

Arimo: Ja ne palotettii ja keitettiin.

Aatto: Siäl oli semmonen kattila, aika korkee
iso kattila, ku äiti keitti perunoitaki, sikalassa,
ihan sikalan yhteydessä.

Arimo: Ja kohjopussit keitettiin siin ja syätettiin
sit taas possunruuaks.

Aatto: Lihat sit, mitä siitä tuli.

Arimo: Mut ihmisil ei tarjottu.

Aatto: Ei.

Arimo: Mut niit oli jonkun verran sit kuitenkin.

Aatto: Niit oli viis kuus kesäseen aikaan. Tal-
vesta en tiädä.

Arimo: Kaikki tuli hyötykäyttöön.

Tyko: Pöllöläs asu Lähteenojan An-
na ja Manta. Anna hoiti sikalaa Toi-
vosen Elsan jälkeen. Talos poijitettii
joka vuasi porsai, mut ne kasvatet-
tiin itte ja myytiin sitte. Mää muis-
tan, et sikko porsaas otettii emän
alt poijes, ni ne viätiin sin ylös ja
siäl lihotettiin. Ne täyty ain punnita.
Se täyty olla määrätyn painone, en-
nenku se kelpas teuraaks. Ja mää
muista senki ko isä (karjakko Kalle
Hippos) merkkas sen kosmosky-
näl, selkään veti merkin, et tämä
menee teuraaks. Ja sit jätettii kas-
vamaan, mikä oli alipainone. Olik
se seittämänkymment killoa, ku

*Sikoja hoitanut Rauha Hippos
myöhemmällä iällään.*

Tyko Hippoksen albumista.

sen täyty painaa. Siin oli aika homma kato ko pistettii sika häkkii ja vaakaa ja taas päästettii pois häkist. Siäl oli ussemman emakkooki. Ja oli karjuki yhteen aikaan. Ja kyl meijän äitiki ruakki niit porsai yhteen aikaan, jos oli sika-hoitaja kipiä.

Päärakennuksessa ja puutarhassa

Sisätöitä

Kartanon päärakennuksen sisätoista vastasi emännöitsijä. Emännöitsijöinä toimi ennen so-taa Hilda Korpela, sitten Olga (Oili) Tuomela. Emännöitsijällä oli apunaan työväkeä karta-non piiristä ja ulkopuolelta, sen mukaan kuin säilöntä, pyykinpesu tai vieraiden kestitys vaa-tivat.

Liisa: Kartanos oli emännöitsijä ja sisäpiika. Osuuspankki oli siin jokirannas kosken par-taal, ja siäl oli sit hoitaja.

Arimo: Ja sisäpiian hommat oli ilmeisesti sem-mosii siäl kartanos, et he hoitivat sitä taloa, oli siivoukset ja.

Liisa: Emännöitsijä oli se pääjehu ja kyl ne siin sit jelppasivat.

Tyko: Emännöitsijä Oili Tuomela hoiti ne läm-mitykset. Siäl kävi Tuamisen Elli ja ketä siäl kävi semmottii pikkuapulaisii. Ja kyl sit siäl oli joku vakituinen. Mun siskoniki on ollu siäl vähän ai-kaa ja Väinölän Toini on ollu. Ja Väinölän Tuavi on ollu semmottii vakituisempii. Mut Tuamela käski niit ain.

Osuuskassa toimi kosken partaalla olevassa siipirakennuksessa.

Arimo: Millai muuten se Osuuspankki, sää muistat viäl ko se oli toiminnas siin?

Tyko: Muistan, muistan. Siin asu pankinjohta-ja, Veikko Lehtonen asu siin päätys. Ja Suama-neiti asu sit tääl toises pääs koskirakennukses niin kauan ko hän kaatus lonkkas, ja sit vietiin kunnalliskottiin.

Linnea Savolainen muistelee, miten emännöit-sijä Oili Tuomela leipoi viikoittain kakkoa ja kuivasi korppuja, joita viikon mittaan tarjottiin välle. Seurakuntasisar sai lämpimäiset. Lin-nea (s. Qvist) oli vuoden verran emännöitsijän apuna.

Linnea: Ky sil Oilil oli aina niin kiire niit lämpi-mäisii viämään. Ja sit se korppujen kuivaami-nen uunis. Sitä hän ei voinu sit ennää odottaa.

*Aili Lehtonen, voudin tytär,
"vanhojen pappojen hoitaja" 1920-
luvulla.
Meeri Niemisen albumista.*

Anna Lehtonen, Martta Peltola, emännöitsijä Hilda Korpela ja Aili Lehtonen kartanon puutarhakeinussa 1920-luvun puolivälissä.

Kuva: Anselm Laakso.

Yläneen kotiseutuyhdistyksen arkisto.

Hänen täyty ennen mennä. Ja mää olin tullu Helsingistä, ja oli aika myöhä, kun mä tulín kotti, kai olin väsynytki. Ja taas sen täyry lähtee niit sinne viämään, ja mää olin nukahtanu pöyrän pääl. Korput oli mustii, ku se siältä tuli. Käry vaan kävi. Saim mää semmoset sapikat. Voi hyvät ihmiset. Seuraaval viikol taas. Sama juttu. Sit se sano, et sinnuu en jätä korppuvahtiin ennää. Ja pisti Rantasalon vahtimaa. Ja Rantasalo tuli, et vahditaan yhdes.

Arimo: Ai Onni oli itte vahtimas!

Kartanon siivouspäivä. Sohva on nostettu päärakennuksen kuistin edustalle. Sohvalla vasemmalla Martta Peltola, osuuskassan neiti. Halli-koira.

Sirkka Allinkarin albumista.

Linnea: Se oli sit vahtimas, kun ei enää luottanu minnuun.

Sirkku: Olikse niin, et kerran viikos tehtiin korppui?

Linnea: Niin, ku siäl kävi syämäs ne, kun kävi töis siäl. Siäl oli montaa lai ulkotyätä. Tuamisen Elliki, kun hän kävi siäl, pesi pyykkii ja. Seki oli ain siäl syämäs. Ja sit tämä Linnasuun Hilta ja nämät kävi siäl syämäs ja.

Sirkku: Eli ne, jotka teki siin kartanon sisäpiiris jottain.

Linnea: Ni ne sai aina ruakaa siältä sit. Ja ku mä tykkään, et siäl tehtiin siirappii. Ja sit sitä täyry vahtii siäl saunan paras. Se tuli helpost ylitte. Olim määki siäl joskus vahtimas. Ja kuim mää tykkään, et siäl olis tehty saippuaaki. Et siäl ois omatakeisest tehty kaikkee tämmösii.

Olavi: Sota-aikan tehtiin perunajauhoo ja soke-rijuurikkaast siirappii.

Sirkku: Sauna oli sit semmonen paikka, mis tehtiin monenlaist. Siälläkö ne pyykitkin sit pestiin?

*Edessä puutarhuri Numminen tai Nummela vai-
moineen, takana vasemmalla Alma Lehto ja Oili
Tuomela.*

Liisa Linnamäen albumista.

Linnea: Juu siäl oli semmonen iso pyykkitupa.
Arimo: Siin on nykyään sellanen muurattu saunarakennus siin jokitöyrääl. Siin Suaman rivin jälkeen. Kyl se on saattanu teiänkin aikaan olla.

Linnea: Juu, se oli semmonen muurattu.

Sirkku: No mites sä päädyit sinne palvelukseen?

Linnea: No kun tämän Tuamisen Olavin äiti, hän oli siällä. Ja kun siäl oli niitä pikkupiikoja,

*Elli Tuominen (istumassa) serkkuineen.
Olavi Tuomisen albumista.*

*Hilda Rätty (s. Linnansuu)
vuonna 1966 Malmin rappusilla.
Edith Linnansuun albumista.*

*Linnea Qvist ja vaunuissa hänen
tyttärensä Merja Qvist.
Raili Räikkösen albumista.*

*Kartanon pihamaalla. Vasemmalla Oili Tuomela,
oikealla Hilja Ojala. Pihaa ympäröi lauta-aita, jonka
mallin mukaan kirkkoherra Jaakko Haavio uudisti
Maarian pappilan aidan muutettuaan Yläneeltä
Turun Maarian seurakuntaan. Portinpylväissä kar-
hut Björnin mukaan. Vasemmalla renkitupa.
Sisko Kallionpään albumista.*

pesi pyykkiä ja kaikkee tommost, ni hän hommas mut sinne. Ja mä oli siäl sit, emmä ihan vuatta sunkaan ollu. Mää oli kaksikymment. Mää oli emännöitsijän apuna. Meit oli välil usseempikin.

Sirkku: Mitä teiän tehtäviin siäl kuulu?

Linnea: Siivoominen, huaneesta toiseen. Ja passata, siäl oli aina syntymäpäiviä, nimipäiviä.

Sirkku: Ja muutenki varmaan viaraita.

Linnea: Toi Tuamela oli emäntä siäl. Siäl kestittiin aina kirkonkylän herrasväkkee. Se mul jäi miäleen, ku siäl on paljon huaneita. Me saatiin kaikis huaneis siivota, mut yks huane oli semmonen, mihin emme saaneet mennä. Se oli Rantasalon makuukamari.

Sirkku: Se oli yksityinen.

Linnea: Emännöitsijä siivos sen ja laittoi.

Anja: Mut kyl hän kauheen kiva ihminen oli.

Linnea: Oli se. Kauheest tykätty.

Linnea: Me oltiin lähinnä sit vaan emännöitsijän apuna. Mut sit jos tehtiin hillot, mehut, ni ne teki sit joku muu. Ei emännöitsijä niit tehny. Siäl oli sitä varten ihmisii sit aina tekemäs. Ja ne sit ruakittiin siäl.

Sirkku: Missäs ne hillokellarit ja muut oli?

Linnea: Siin oli kellari muistaakseni siinä rakennuksen yhteydes, niinko tääl ku tullaan täält kirkonkylästä päin, siin päädys.

Myöhemmin sodan jälkeen, kun Linnealla oli lapsia, hän ei enää ollut kartanon apupiikana, mutta kävi heinäpellolla auttamassa ja poimi metsästä marjat kartanon tarpeisiin: puolukat, mustikat ja lakat.

Sirkku: Mites sit se, ku teijä äiti (Hilja Ojala) meni kartanoon, olikse se sen jälkeen ku teijä isä oli kuallu, ku hän meni sit sinne päärakennukseen?

Sisko: Juu. Ko ei hän jaksanu enää itekkä siäl navetas olla kon ne oli – semmoset kirjavat lehmät – ni oli kauheen raskai kuulemma lypsää. Mä itekki tiärä sen, mä itekki lypsäny siäl ole. Hänen kätes rupes sit särkemää. Ja sit hän lakkas siält ja sit pääsi sinne keittiö. Emännöitsijä oli puhunu isännäl, et ko hän tarttis apulaisen, ko häne jalkas on kans nii huano. Ne oli valla semmoset väärät ne jalat sit juur. Kauhee paino pääl oli. Kyl siälläkin töitä piisas. Yhtäpainoo oli kaikkii tommosii herroi siäl syämäs ja juamas. Sit äiti oli siäl muutaman vuaren, ennenko hän eläkkeel jäi, emännöitsijän apulaisen. Ja oli niit siäl mui-taki sit. Linnasuun Hiltaki oli, se Pentin äiti. Mikä pesi pyykki ja mikä lämmitti sauna. Ja semmosen Tuamisen Olavin äiti oli, Tuamisen Elli siält siit piänest tuvasta. Et niit oli usseemanki sit semmosta ko auttivat taik olivat oikein palkan erestä.

Puutarhatöitä

Sirkku: Minkälaist tyätä oli siin kartanon päärakennuksen ympäristös?

Linnea: Siin oli nurmikon leikkaamista, Olaviki muistaakseni oli siäl. Olihan siäl oikeen puutarhuriki, mut sil oli sit tyäväkki siäl. Se oli iso se puutarha.

Sirkku: Myik he sitä hedelmäsattoo kans?

Linnea: Sitä mä en muista. Omaan käyttöön kai.

Arimo: Oli siin aikamoiset tarpeet, kun oli paljon sakkii.

Olavi Tuominen teki töitä kartanon puutarhasa ja myös Kyrön Tammistolla puutarhaharjoittelijana. Hän aikoi puutarha-alalle, Linnasuun Pentin kanssa piti hakea puutarhakouluun.

Olavi: Mutta latina meni niin vaikiaks, ettei siit tullu mittää.

Arimo: Mitä kartanon puutarhas kasvoi, siäl oli omenapuita?

Olavi: Joo, sota-aikan ne palettu suurimmaks osaks.

Sirkku: Sit siäl oli kasvihuaneita.

Tyko: Ja marjapensaita.

Olavi: Marjapensait oli ja mansikkamaata. Ja siin oli täsä jokirannas semmonen piäni kasvihuane. Nummila tai Numminen, semmonen puutarhuri oli yhteen aikaan.

Sirkku: Muistaksää mitä sä teit puutarhassa?

Olavi: Sillon käännettiin maata lapiol ja joku niitti nurmikot. Kankaisten kartanos, sit ko me sin mentiin, siäl oli semmonen vanha Koskinen, ja se väärävarisiel vikatteel kaikki nurmikot niitti.

Tyko: Eik kartanon pihallaki, eks te niittäny? Linnasuun Pentti niitti kumminki.

Maarit kysyy kukkasista, joita kasvatettiin.

Olavi: Siin valkosen talon pihal, lipputankon ja siin ympäril, kyl siihen kukkasit ain kevääll istutettiin.

Olavin vaimo muistaa, että ainakin leimukukkaa ja leijonankitaa kasvoi pihalla.

Tyko: Eik siin kasvihuaneenkin viäres ollu kukkasii, kun Koskinenki myi niit.

Olavi: Kyl sillon varmaan orvokei oli. Ja siin oli joku ruusupenkki, monivuatine. Lavas sit koi-tettiin jottain taimii kasvattaa.

Sirkku: Allinkarin Sirkka ja Linnea Qvist muistaa, kun siäl käytiin syksysin, koululaiset kävi kartanos, ja ne sai omenii ja sit ne sai tomattii. Tomaatit oli varmaan kasvihuanees viljeltyi.

Olavi: Joo, siäl oli. Mää en tomaattii syäny, enkä syä vieläkkään oikeen. Mut toi puutarhuri Nummila taik Numminen sano, ko semmottii sormenpäänkokossii punasii ain jäi niihin varsiin, et syä niit. Ni vaik mää söin niit punasii piänii, ni emmää tottunu tomaatinsyäntiin.

Tyko: Kyl me syätiin Rannan Seppon kans niit, me haukattiin kerran siit piänest tomaatist ja heitettiin menemään.

Sirkku: Kaikki melkeen on heittäny pois ne tomaatit. Kukaan ei ol viäl tykänny tomaateist. Mut kartanos syätiin sit tomaattei ja tarjottiin viarail?

Tyko: Kasvatettii ja myytii linja-autoon, viätiin Turkuun.

Sirkku: Viätiink siält muuten sit puutarhatuattei myytäväks?

Olavi ja Tyko: Emmää usko, et muuta.

Sahat ja myllyt

Kartanon koski pyöritti myllynkiviä ja myöhemmin myös sirkkeliä. Myllypato oli nykyistä korkeampi ja siitä johti vesiuoma myllylle vesiratasta pyörittämään. Tukkeja uitettiin alas koskesta lankuista tehtyä tukkiruuhta myöten. Myllärinä toimi Kustaa Vuolukka vuosisadan vaihteesta sota-aikaan asti. Mäensalon Eemeli Udestakartanosta jatkoi myllärinä sodan jälkeen.

Arimo: Millanen mies tää mylläri oli?

Akseli: Vuolukan Kusti.

Arimo: Viihtykö lapset siel myllärin kopis?

Akseli: Kyl, mut ei siel tillaa ollut siin kopis. Se oli pieni.

Arimo: Joo, mut tarinatupana miehet sitä kumminkin käyttivät.

Akseli: Juu.

Arimo: Tupakka paloi ja.

Akseli: Juu.

Arimo: Tuliks teiän pal siin myllyl hypitty?

Tyko: Kyl siin tämän täst tuli poikettuu.

Leena: Kyl mein kumminki, ku meiän isoisä oli mylläri.

Raimo: Kustaa mylläri.

Työväkeä myllyn edustalla vuonna 1926. Mylläri Kustaa Vuolukka on toinen vasemmalta ja mylläri Eemeli Mäensalo seisoo aivan oikeassa reunassa. Keskellä muita tummemmissa vaatteissa on turkulainen korjausmestari, joka oli uusimassa myllyn laitteistoa. Viiksekäs mies hänestä oikealla on Kustaa Lindfors, "Siperian kuningas". Neljäs oikealta on Raimo Vuolukan äidinisä, suutari Juho Ruusu. Mylly oli näyttävällä paikalla kartanon vieressä, tien varressa ja varustettu vinoruutuikkunoin. Myllyn yhteydessä oikealla on ruumenkoppi, johon puhallettiin viljanjätettä. Taustalla näkyy kartanon päärakennus. Yläneen kotiseutuyhdistyksen arkisto.

Sisällä myllyssä. Kuvassa turkulainen korjausmies.

Kuva: Anselm Laakso.

Yläneen kotiseutuyhdistyksen arkisto.

Myllyrakennus oli kivetyn vesiuoman päällä. Tässä kuvassa myllyn ympärillä on purkurojua. Myllyn yhteydessä ollut koppia ei enää ole: ehkä roju liittyy sen purkamiseen. Myllykin on jo jäänyt käytöstä.

Kuva: Anselm Laakso.

Yläneen kotiseutuyhdistyksen arkisto.

Arimo: Meiän äitin kans siit puhuttiin joskus, et siäl oli kiva poiket, käydä kuuntelema mitä äijät jutusteli.

Raimo: Myllykamaris.

Akseli: Siel myllyssä jauhettiin kartanon jauhot elukoil ja ihmisil.

Arimo: Ja siel varmaan tehtiin rahtii muutenkin.

Akseli: Juu.

Arimo: Mimmones tää myllyn käyttöaika oli?

Akseli: Sillon kun vettä oli. Mut kyl sitä melkeen kautta vuoden oli.

Arimo: Tää oli padottu tää koski. Siin oli kivetty uoma sinne myllyl.

Akseli: Siit padosta on nyt yks kerros pois.

Arimo: Aivan, et siin on ollu vähän kovempi virta, joki on ollu hiukan korkeammalla sillon.

Akseli: Juu. Ko se Hiltanki sinne ajelehti, siin on kosken päällä se Hiltan maihinnoususaari.

Arimo: Hiltan Maihinnoususaari! Elikä se liittyy tähän Eurasen Hiltaan.¹⁰

Akseli: Juu, siihen, kato kun se tuli sen matkan sieltä Mykkälän ojanreunaa, ja jokkeen sit ja ajautu siihe pienen saaren kylkeen. Jäi siihen, ei menny koskest alas.

Arimo: Mimmones se virtaama oli sillon, kun mylly oli käytös viäl teiän lapsuudes? Onkse pato ollu korkeempi?

Tyko: Ku tukkii uitettii ja laskettii siin ruuhta pisi ni siin meni vettä paljo. Ja se tammiki oli joku pualtoist metrii leviä. Ettei se ollu tommone soukka niinko nykysin.

Raimo: Pato nyt vast mataloitiin kun Yläneen saha tuli. Sillon se suurin piirtein mataloitiin. Toi uittoränni suljettiin.

Arimo: Ja maansisäl on se kivetty myllyuoma.

Raimo: On, se täytettiin sit.

Arimo: Olik siin myllyn yhteydessä saha myös?

Akseli: Oli.

Arimo: Kartanon tarvesahauksii suoritettiin siin sitten, vesivoimalla.

Tyko: Siin oli sirkeli ko kevvääl sahattii pitkän aikaa kartanon ommaan käyttöön puutavaraa. Tukkii siihen ajettii. Ja se kävi se sirkeli sit sil vesimyllyl.

*Raili Sainio kartanon sillalla,
taustallaan mylly.*

Raili Räikkösen albumista.

¹⁰ Hiltasta kerrotaan enemmän luvussa Perheet, ruokakunnat, yhteisöelämä.

Arimo: Se oli aika ekologine laitos sit. No olik tää mylläri sit sahamestari vai olik se erikseen?

Akseli: Ei kun Kosti siel oli.

Arimo: Lehton Kosti?

Akseli: Joo. Ja Vuolukan Yrjö.

Tyko: Vualukan pappa oli vanha miäs jo. Se käänsi niit turpiinei auki sit ko rupes sirinä kuulumaa ja sit tota taas ko se meni läpitte, se pisti ne turpiinisiivet kiine. Se rupes mylly menemään kauhiast ympäri sit, jos olis siivet auki ollu jatkuvasti. Se sääsi vauhtii siihe sahaan.

Arimo: Sehän purettiin silloin seittämänkymmentluvulla tämä mylly. Se oli ihan komee rakennus siin.

Akselilla on muistitietoa aikaisemmastakin sahasta. Pohditaan, mikä rakennus se oli, jossa myöhemmin säilytettiin ruumiitakin, vastapäätä Riihimäkeä. Rakennus hävitettiin viimeistään varhain 1960-luvulla.

Akseli: Saha. Onkapannu¹¹ kävi. Siin oli semmonen onkapannun koppiki. Ja monttööri käytti sitä.

Sirkku: Kuka oli monttööri?

Arimo: Monttööri oli konemiäs.

Sirkku: Kuka se oli?

Akseli: Tuomis-Jussi.

Arimo: Ellin isä? Se oli sit ennen kun tämä seuraava saha tehtiin myllyn yhteyteen.

Akseli: Se oli Riihimäen suulin edes.

Arimo: Riihimäen suulii vastapäätä suurin piirtein vai?

Akseli: Joo.

Arimo: Siin on aika luannollinen paikka ollu. Ja sit siin on lähel ollu se lähdekaivo mist on saanu onkapannun käyttövettä. Muistaksä olik siäl monta miestä töissä, kun siäl sahattiin?

Akseli: No siäl oli tapulintekijä¹², joka tapuloitti lankut ja laudat. Sahuri ja häntämiäs¹³.

Arimo: Kuka oli sahuri yleensä siäl?

Akseli: Kosti.

Arimo: Lehton Kosti.

Akseli: Nii. Sitä en tiär kuka sitä ennen oli.

Arimo: Olik häntämies sit aina joku, kenel sopi?

Akseli: Siin oli melkeen Yrjö.

Arimo: Vuolukan Yrjö.

Akseli: Ne oli semmosii niinko parempii miehii. Taik arvostetui.

Arimo: Mikähän oli sahan käyttöaika? Käytettiin sitä keväällä, talvella?

Akseli: Keväällä.

Arimo: Vuolukan Yrjön oli lyhkäne hypätä siit Riihimäest sitte.

Akseli: Joo.

Sirkku: Ja Kosti Lehtol sama juttu.

Akseli: Enne Liesaalle menoo.

Arimo: Nii, ennen ko Yrjö meni sinne Ruusuun.

Akseli: Nii, Lempin kans.

Arimo: Kosken myllys oli saha ja, siin yhteydes. Olik siäl samat äijät sit?

Akseli: Oli.

Arimo: Olik ne samaan aikaa toiminnas?

Akseli: Ei.

Arimo: Se oli aikasempi se onkapannu.

Akseli: Joo.

Arimo: Ja ruvettiin vesivoimaa käyttämään sit myllyn yhteydes sirklaukseenki. Onkapannu oli ensin. Se on hieno nimi se onkapannu. Höyrymoottori.

Sirkku: Mylly oli ollu jo kauan toiminnas, ja se saha liitettiin siihen sitte vasta myöhään.

¹² Tapulintekijä latoi sahatavaran ristiin korkeaksi lautatapuliksi.

¹³ Häntämies syötti sahattavaa puuta sahurille, piti puun häntäpäästä.

¹¹ Höyrykone.

Lietsan Ruusun talon vieressäkin oli ollut ojassa mylly patoaltaineen. Kilometrin päässä Purolassa oli ollut vielä toinen mylly.

Raimo: Kuralan mylly oli Puro-las. Mylly-Kurala oli sen nimi. Tämä oli kartanon mylly tämä Liesaan.

Arimo: Mikä sen ojan nimi on?

Raimo: Liesaanoja.

Tyko: Siin oli kaks myllyä sit?

Raimo: Joo. Kaks oli sillai kilometriä peräkkäin.

Tyko: Siäl on Kuralas yks myllyn-kivi viäl siäl vedes.

Raimo: On. Meiän mäest ei löydy yhtään kivee. Muuta kun ne padon pohjat ja myllyn pohjat, puita on siäl viäl iso röykkiö. Ja sitte niitä pautoaltaan valleja on vielä jälel jonkun verran. Meiän nykyisen rakennuksen ihan päätyyn asti on se. Nyt kon kaivettiin siitä ni se oli selväst näkyvis se altaan reuna.

Arimo: Mä ajattelin vaan, kun se on niin pieni ojanen siin, et piti kerätä vettä johonkin.

Raimo: Siäl oli suuret suat.

Metsätyöt, polttopuut, kolinpoltto

Metsänhoitaja Vilho Lehto tuli Yläneelle töihin 1946, melkein suoraan Evon metsäkoulusta. Hän oli Yläneellä ensin maanviljelysseuran palkoissa, sitten metsänhoitoyhdistyksen neuvojana.

Vilho: Mul oli kahdensadan metrin juoksuen näytys sillon, kun mä ajoin polkupyöräl Mynämaen väliä. Siin oli pitkä esilämmittely. Sillon ei kelloa kateltu. Eväät mukana. Yläneel oli metsänhoitoyhdistyksen neuvojana Suamisen Eemeli ennen.

Yläneen metsänhoitoyhdistyksen väki tarkastelee nuorta metsää, niska kenossa, kuten pitääkin. Kaikki luvun kuvat ovat Vilho Lehdon albumista, ellei toisin mainita.

Arimo: Sää tulit hänen tilalleen metsänhoitoyhdistyksen neuvojaks. Ja sitä kautta jouduit sitte tekemisiin kartanon kanssa.

Vilho: Jopa niin, et mä olen asunu kolme kuu-kautta Vanhaskartanos. Filippa kammaris¹⁴ nukuin, ja Onni aina aamuin kysy et no näitkös Filippaa? Ja kerran aamust tuli taas, et näitkös Filippaa? Ja mää et juu, et nyt mä näin. No minkäs näkönen se oli? Se oli semmonen vähän tummanen turkki päällä ja meni tonne muurin taakse äkkiä. Hiiri. Tähän saakka joka aamu kysy, et miten meni, mut sen jälkeen ei kysynyt kertaakaan.

¹⁴ Filippa Fleming tietävästi kummittelee kartanossa, vaikka rakennus ei enää ole sama kuin hänen elinaikanaan. Naimaton kartanomistaja Filippa Fleming kuoli 1579. Hänen aikanaan Yläneenkartano eli mahtavimpia vaihteitaan.

Vilho Lehto karsimassa.

Akseli kertoo:

Saatanan kolho, oksasta puu halkee, innostui Siperian Keisari minua neuvomaan puutingillä ollessamme.

Ko ajjaa pöhöttää et on silmäkki vaaras, sanoi puolestaan Siperian Kunigas, kun ajoin puukuormia sisään.

Aluksi Vilho sai tutustua viikon verran kartanon metsiin ja sai sitten suunnitella, mitä mistäkin hakataan. Se oli ihan hänen vallassaan sen jälkeen.

Arimo: Eli sää kävit mettät lävitte ja sit päätettiin, mist otetaan mitäki. Ja hakkuut tehtiin talvel.

Vilho: Joo, ja paikkakunnan miähii siin oli. Mut ensin alkuun sodan jälkeen oli aika isot hakkuumäärät, ku hakkuutavotteet oli taloo kohti. Siäl oli köyliöläisii miähii paljon töissä. Hevosmiähii. Yläneel oli vähän hevosii siihen nähren. Melkeen kaikki ajomiähet oli Köyliöst.

Arimo: Mitä olis kartanon mettis ollu parhaaseen aikaan miähii?

Vilho: Neljäkymmenen ja kuurenkymmenen välil.

Arimo: Se on aika valtava työllistäjä ollu sillon.

Sirkku: Paljonks niit hevosii sitte oli?

Vilho: Kyl nelisenkymment hevost oli ajos talvel. Hevosmiähet sillon teki tiät metsiin ja varastopaikat. Otsolantiä menee sin kartanon rajal. Siin oli iso aukko, semmonen neljän hehtaarin aukea lyätiin, mikä oli varastopaikkan siäl. Siäl oli pinoi paljon. Ei niit kannattanu ajaa maantiäl saakka. Tääl oli toinen varastopaikka myös, mist mennään Hippoksel, siin Peltolan tiänhaarar. Siin ol iso aukko siin kulmas, kun lähtee oikial. Ketolan tiänhaaraa ennen tehtiin varastopaikka. Kolmas varastopaikka oli Lehtikankareen jälkeen Liesaas.

Arimo: Tää oli kausiluontost työtä. Siäl ei ollu pelkästään kartanon miehii töissä.

Vilho: Lähinnä kartanon miähet teki vaan omat polttopuut. Semmonen kuus-seittemänsataa mottii halkoo tehtiin vuadeks puita ain talol. Kartanon väki sai kaikki puut siältä. Siält puuvajasta ne haki jokuhan puitas.

Hevosmiehet pinoja tekemässä kartanon metsässä.

Sirkku: Olik niil joku yhteinen puuvaja siäl?

Vilho: Oli yhteinen ja oli jokasel erikseenki.

Arimo: Yks puumakasiini oli siin Riihimäestä Mykkälän koululle päin, missä oli huussi toisessa päässä.

Arimo: Millanen mettämiähen palkkaus oli, aina puumäärään suhteutettu?

Vilho: Työn tulokseen.

Arimo: Olik se niin, et jos oli hyvä miäs, ni tianas kohtuullisest?

Vilho: Joo, kyllä. Mut kovan työn takana. Vähintään täyty miähen tehdä päiväs neljä mottia pinoon tavaraa.

Sirkku: Olik siin kaks aina tekemäs?

Vilho: Ei, kyl ne teki yksinäs. Osa teki paritainki. Kun tukkileimikkoon meni, ni täyry olla kaks, justeenrinpäihi. Lehtikankareen tytöt ki oli nii, et ne oli toinen toises pääs ja toinen toises. Se oli kyl harvinainen pari. Hameet pääl siäl, ja tavaraa tuli niinko miähiltäki.

Sirkku: Voiksä verrata siihen, mitä sahal ansaittiin, kun sahal ansaittiin aika hyvin rahaa kartanon töihin verrattuna. Saattoik mettätöist saada samaa palkkaa mitä sahal sai?

Vilho: Hyvä miäs pärjäs hyvin. Ja sitä förskottia otettiin.

Metsänistutusta.

Kyykkimässä Vilho Lehto.

*Yllä pöllipinoja kartanon metsissä.
Alla pinoa mitataan.*

Arimo: Pakkasko viina viämään rahoi mettä-hommiski?

Vilho: En muista, ei oikeen. Ei pahempi ollu semmost. Se oli liian kallist se viina sillon. Puuta kaadettiin siis parina justeerilla tai yksin pokasahalla. Kirveellä karsittiin.

Arimo: Ladottiink paperipuut viäl semmoseen kolmioon?

Vilho: Varastos pantiin ne pinoon. Metäs pantiin kolmioonki, ettei ne jääny hangen alle piiloon.

Arimo: Paperipuuhan kuorittiin ennen käsityönä.

Vilho: Varastopaikas kuarittiin täyspuhtaaks. Mä muistan ku Pyhärannan Penttiki oli siäl poikana, ni pistin sen paikkaamaan kun silt jäi niit mustii paikoi siihen. Täyspuhtaaks kuarittiin. Ku oli kova oksa, ni se hyppäs se veitti siinä.

Puiden kuorintaa.

Sirkku: Ketkä sit kuari? Ne oli eri ihmiset ku kuari?

Vilho: Samatki kuari. Kun talvi hakattiin, ni siin oli kuarimista monelleki miehel.

Kuoriminen tapahtui siis varastopaikoissa hakkuun jälkeen.

Arimo: Mihin ne puut sitte ajettiin? Sahal meni jonkun verran.

Vilho: Tukkitavara.

Arimo: Menik se kaikki?

Vilho: Ainakin Vanhankartanon mettä meni kaikki sahalle. Ajettiin suoraan sin sahal.

Arimo: Yläneen sahalle.

Vilho: Niin.

Arimo: Me mietittiin, kun Rantasalon Onni myi hyvän salaojitetun pellon sahan tontiksi. Ni tämä oli varmaan hänen näkemyksensä, et hänen puutavaransa saadaan siin jatkojalostettuu.

Vilho: Hän oli yks omistaja. Hän oli Ruosteen-ojan toinen kumppani.

Arimo: Jaa, tätä me ei tiedetty. Nuoranne oli myös.

Vilho: Hän otti euralaisen miähen Nuaranteen tänne työnjohtajaks, ja Nuoranne jäi Yläneel.

Arimo: Olik Ruosteenoja Euralaisii?

Vilho: Oli. Taisivat olla sukuakin, talonpoikia. Onni teki itelleen sahan. Ruosteenojal oli hyvä saha jo aikasemminkin ollu, Honkilahdentiän varres, siäl eteenpäin Heinijoen Koskenkylästä.

Siäl oli tää Ruasteenoja porukkas kans, mut Rantasalo ei ollu.

Arimo: No Onni oli kovin tyytyväinen, ku mettä-homma saatin pyörimään?

Vilho: Ne täyty saada pyörimään sillo. Se oli iso tulolähde hänel.

Arimo: Nii ja saha tartti tavaraa.

Arimo: Kuka huolehti mettämiästen palkkalas-kennan, kuka makso ne ja millai se tapahtui?

Vilho: Minä, lähinnä asuvil miähil. Mää vein listat Osuuskassaan Lehtosel ja hän makso siält. Mää tein laskelmat ja listat.

Arimo: Maksettiink palkka kerran kuukaudes, kaks kertaa kuussa vai viikottain, vai millai?

Vilho: Ehkä kaks kertaa kuus, emmä muista niin tarkkaan. Se riippu, kun paljon miähii vaihtu, ni useamminki tuli maksettavaks.

Arimo: Se kotti oli aika yleinen?

Vilho: Joo, förskottii haettiin. Etuantia.

Arimo: Sä kerroit förskottitarinan Aaltosen Eino-sta.

Vilho: Eino tuli aika usseen pyytämän. Ja mä kysyin, mitä sä niin uusseet tarttet? Se on se Agatta. Agathaks hän vaimoo sano, Agatta. Agatta tarvii, se viä ne kauppaan. Ku hän sai rahat, ni saman päivän se meni ain kauppaan. Ei se heil jääny seisomaan. Mä sanoin joskus, et pitäis olla sillai, ettei yhtmittaa förskottii tarttis ottaa. Mut ei ol varaa. He eli kädestä suuhun. Ja Eino teki raskaasti töitä. Se Agatta ei mittää tehnykkää ku vissii perunat keitti, muttei paljon muuta tehny.

Sirkku: Oliko hän vähän rouva sit vai?

Vilho: Juu, siltaval vähän. Kyl Eino oli raskaan työn tekijä.

Yläneen sahalta.

Mailis Aallon albumista.

Arimo: Mut hän oli nimenomaan metsämies?
Vilho: Ja oli hyväki mettämiäs. Harva osas kukku niinko hän. Ei oikeen käkikään pärjänny. Hän oli lintujen äänenmatkija. Muistan kun Mettälän Mauno tuli kartanon mettään Otso- laan ja Eino sahas siäl puuta, pölkky poikki, ja kukku siäl. Et misä se oikein kukkuu? Lunta oli maas ja käki kukku! Mauno ihmetteli. Kukku niin hyvin, et ei hän huomannu, et se Eino on. Hän ihmetteli, mis se lintu on, ja Eino kukkus ja sahas siäl.

Sirkku: Jos hän oli pääasias mettämiäs, ni mitä hän teki sit kesäaikaan?

Vilho: Hän oli jatkuvast kartanon mettäs. Pinoi laitettii ja kuarittii. Siin menee aika pitkä aika. Kaadettiin neljätuhat mottii kartanon mettää monen talven. Siin oli kuarimistaki aika paljon. Meilt viätiin sillon paperipuuta lähinnä ulos, Saksaan. Ne vaati täysin puhdast. Ens hakattiin ja ajettiin tiän viäree. Sit mettämiähil riitti kuarimist viäl pitkäks aikaa. Kuukausi meni kevääst siin kuarimises.

Arimo: Laihon Viljo Otsolasta, hän on ollu metsämies nimenomaan?

Vilho: Joo. Ja Yläneen sahal oli semmonen moottorisaha ja hän oli sen käyttäjä. Me oltiin kerran Naantalissa Metsä-Jukolas, kurssikeskuses, esittämäs mitä moottorisahal tehrää. Se oli semmonen kaksikymment kiloo painava saha. Hän oli näyttämäs. Ja siäl oli sit semmonen uus Homelite, piäni, eikä se menny oksast läpi ollenkaan. Mää sanoin täl Viljol, et hae sää oikeen se saha, ni päästään etteenpäin. Haettii se iso vehje, ja kyllä meni läpitte puust äkkiä.

Yläneen sahan ensimmäinen konesaha.

Sirkku: Entäs Suomen Jussi?

Vilho: Kyl se oli kans metäs, teki pääasias kartanon tavaraa, ku tehtiin neljäsataa mottii halkoo kartanon käyttöön. Ja siält haki kaikki ku siäl kartanos asu, ni haki puus siältä. Ja karja-keittiös oli jatkuva tuli.

Kyl ne oli aika kylmii huanei. Määki kun menin Hilkan kans naimisiin, ni siihe Yläneen vanhimpaan kouluun mentiin asumaan.

Arimo: Mykkälän kouluun!

Vilho: Mykkälän koulus asuttiin. Koskinen asu toises pääs, työnjohtaja, ja me toises pääs. Siin opettajan pääs.

Sirkku: Mitä vuosii te asuitte siäl?

Vilho: Neljäkymment seittemän – kahreksan.

Arimo: Kenen hommiin kuului kartanon tukinteko sahalle?

Vilho: Hippoksen Tyko oli yks, Linnasuun poika ja ne naapurit siinä teki niitä. Kaikkeen hauskinta oli, kun Lehtikankareen flikat linnaan jou- tu viinan poltost ja sit ne tuli siält pois ja pyysi, et nyt tarttis mettään päästä, et kyl he puun poikki saa. Ja justeerin kans veti poikki suurii puita siäl Piilovuoren takan. Justeerin kans sahas kaks naista, ne oli yhden talven siäl töis. Ne kaato puita niinko miähet, ja paremminki.

Hameet päällä kaato puita justeerin kans. Te-kivät valmiiks saakka samal taval ko muutki savottamiähet teki.

Arimo kertoo, että joku kiristi Lehtikankareen naisia viinanpolton vuoksi. Elleivät anna rahaa, ilmoittaa heistä viranomaisille. Mutta naiset ilmoittivatkin itse itsensä, ja myös kiristäjä joutui linnaan.

Arimo: Kun työpäivä tehtiin, ni misäs nukut-tiin?

Vilho: Niil oli kortteeri jossain. Seki Tuamiston vanha talo Otsolas, Suuntalast vähän etteen-päin, oli näitten mettämiästen käytös. Ja Tu-amisen Linnea keitti kerran päiväs ruakaa niille. Lämmint keitto oli joka päivä, lähinnä perunasoppaa.

Arimo: Sillon syötiin vast ku tultiin mettäst, vai?

Vilho: Ni yleensä siin joskus kolmen neljän jälkeen niit tuli pois jo mettäst, ja oli se keitto valmiina siäl. Muuten oli omat eväät. Kuivaa leipää, jollei ollu limppuu tai kakkoo.

Arimo: Ja vähän läskii pääl. Eli maito ja leipä.

Vilho: Joo, ne oli välttämättömii.

Sirkku: Olik kahvii? Keitettiin kahvii nuatiol tai jossai?

Vilho: Jokunen keitti varastopaikal. Vanhan-kartanon mettä oli siäl yhtenäinen, neljä kilo-metrii päästä päähän, ni ei sitä niin äkkii tulla syömään. Kyl siäl täyty mettäs syädä jotain. Nuatio siin ain sit oli. Ja linnut tiäs sen, taliti-aiset kumminki. Rupes äijien korvain ympäril leijumaan, et nyt tehdään valkia jo! Ne sai sitte voileivän päält rasvaaki. Määki monta kertaan söin, ni ku haukkas leivän, ni talitintti söi toi-ses pääs. Se oli huvittava, ku ne kellonajan melkeen tiäs, siinä pualenpäivää enne, yhden-toist jälkeen, ni kyl ne rupes tirksumaan siin ympäril.

Sirkku: Olik se niin, et ne linnut seuras teitä?

Vilho: Joo, ne oli siäl mukana ku äijät oli, ja ne tuli ilmottamaan, et nyt on ruoka-aika jo.

Sirkku: Olik sä siäl valtion mettis myöskin?

Vilho: En minä ollu valtion mettis. Olin Yläneen isäntien mettis.

Sirkku: Siäl kartanon nurkis ku asui niit miähii, ni sanottiin, et ne oli valtion mettis. Niinku se Eevertti ja sit se Suomen Väinö.

Vilho: Väinö oli valtion miäs! Hän oli metsä-hallituksen miäs. Mut Aaltosen Eino oli vaan kartanon, hän ei ollu valtion pual ollenkaan.

Arimo: Osa sit teki kesäl jottain suvihommii kartanon nurkis.

Vilho: Ja sit myös vähän raivattiin ja istutettiin mettää.

Arimo: Entäs kartanon mettien ojitukset. Onk kartanon omat miehet olleet töissä?

Vilho: Ei, viaraat teki. Minun aikaanahan se alo-tettiin siäl, ja vieläkin harmittaa, kun tuli vää-rin suunniteltuu. Ku sillon mentiin helpomman kautta, olis tarvinnu ojittaa eri taval. Lähdet-tiin vääräst pääst, liian märjästä päästä, ni ei se tulos ollu niin hyvä. Olis pitäny lähtee ylhäältä päin alaspäin, tulla niinku veden mukana sin. Se oli tää valtion Leino, Metsä-Tapion mies. Mää sanoin, et mennään tonne mäkien väliin kans. Kyl sää joskus sit menet sinne, sano Lei-no. Aukial sai äkkiä linjaa, ja minul jäi ne hua-nommat paikat jälkeen päin tehtäväks.

Arimo: Tehtiink mettäojaa silloin jonkin verran hevosaural, mut äijätyövoimaa käytettiin pal-jon ja?

Vilho: Ei hevosauraa paljo, kyl ne lapiol pää-asias.

Arimo: Voidaan sanoo, et Suomen mettät oji-tettiin miestyövoimalla?

Vilho: Miestyövoimal, lapiolla.

Arimo: Oliko ne lapiomiehet ihan eri ihmisii sit ko mettämiehet?

Vilho: Joku mettämiäs oli myös siinä mukana. Mut torpparit saivat siitä lisäansiota.

Sota-aikana, ennen Vilhon aikaa, olivat kartanon pojanklopitkin joskus metsätöissä, mutta eivät olleet yhtä taitavia kuin vakinaisemmat.

Aarne: Me pojatki sit myähemmäs vaihees hiukan käytiin mettähommiss, mut hyvin vähä. Mää muistan kun mun oli se setä, se Lavinaron Jussi, siäl pomona, mettäpomon. Pirulline vaik oli sukulaine.

Arimo: Lavinaron Jussi. Asusik se siin pikkumökis, mikä nyt on museol?

Aarne: Se mittas, et jos päällispuu, vaik se oli ihan jämäpti, jos se oli hiukan menny tällai-päin.

Arimo: Vinnoon sahattu.

Aarne: Ni kyl hän mittas ja sanos, et ei tämä pir paikkaas. Ja syynäs et onk liian pitkät kan-not ja.

Puita kului kartanon isossa taloudessa paljon. Karjakeittiössä oli aina lämmintä vettä sekä lehmien, saunan että pyykinpesijöiden tarpeeseen. Asuinhuoneet, saunat ja kuivuri lämmitettiin puilla. Lehton Miina huolehti puiden karräämisestä kartanon päärakennuksen pi-hapiiriin: päärakennuksen ja siipirakennusten tarpeisiin.

Liisa : Lehton Miina laahas puita käsikärryil. Päivisi.

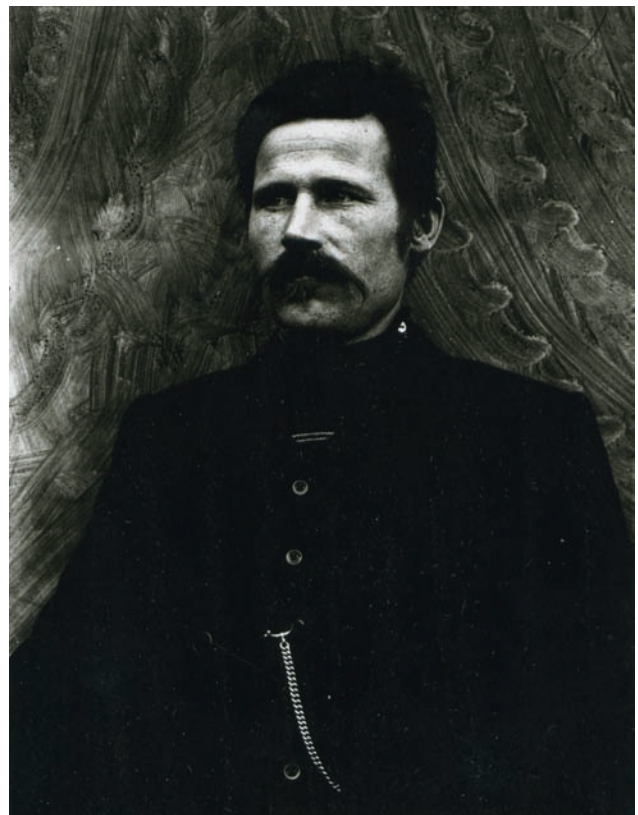
Arimo: Ja niit puit ajettii sit toispualt jokkee siit lähelt pajaa, siin on vieläki semmone makasiini. Siin meni puita aika paljon siin kartanos.

Liisa: Meni kuissik, ko se kassarakennuski lämmitettii puilla, ja se renkitupaki lämmitet-tii.

Tyko: Puulämmitys oli päärakennuksessaki. Kerran viikos tuatiin puita se suuri puulaatikko eteiseen täyteen ja siit niit kannettii sit. Mut ei sunkaan talvellakaa sitä koko talloo lämpösen piretty, muut ko misä osas asuttii. Yläkerran ruakasali ja alakerran, ja keittiö ja konttori, kyl ne lämmitettii jatkuvaste.

Kartanon pajaan tarvittiin hiiltä. Sitäkin saatiin omasta takaa, ja riitti hiukan Ristinummenkin pajaan. Robert Nörlund teki sepäntöitä kartanossa ja omassa pajassaan Ristinumella.

*Robert Nörlund,
nuorena rakuunarykmentin kengitysseppänä.
Yläneen kotiseutuyhdistyksen arkisto.*

Arimo: Mikä oli Loittovuoren Kustaan toimenkuva siel kartanossa?

Akseli: Tuala se oli hanttihommis, jalkatöis, niinko talvel halkoo latomas Kapakannummes. Ja kolinpolttaja. Se oli sen homma. Se oli siin Kapakantiän vieres, kolinpolttopaikka. Siinä taitekohdassa, missä entiset Yli-Kapakan rakennukset alkovat, siitä oikeelle, semmosta hiekkannumme.

Tapio Rastas: Ja sillon oli kova pula kivihiilest. Ja tääl oli paikallinen hiilenpolttaja. Ja tää Nörlund osti kaiken hiilen siltä. Isä ku oli Kuralan seppä, sai hiiltä jostain Ähtäristä.

Sirkku: Eli Nörlundi osti siitä, kun Lepistön Kustaa poltti Kapakantiän alapualel. Ne hiilet meni osittain kartanon pajaan ja sit osittain myös Nörlundin pajaan Ristinummel? Ja sit Kuralaan ei enää piisannu hiilii!

Arimo: Sit täyty kylmätaontaa suorittaa vaan Kuralas.

Kartanon paja. Vieressä halkopinot, kun tilaa oli. Poika on Rannan Seppo, Koskisen kasvattipoika. Lea Perttinän albumista.

Käsityöläisiä

Kartanon ammattikäsityöt liittyvät pitkälti hevosiin: kengitystä, valjaiden korjausta. Vakituusin käsityöläinen kartanon palkoissa oli kai seppä. Kartanon pitkäaikainen seppä Nörlund piti omaa pajaa Ristinummella ja teki kartanon töitä vain tarvittaessa. Muita töitä teetettiin kiertävällä käsityöläisellä, naapuruston taitajilla, tai sitten talon työväki teki, minkä osasi. Esimerkiksi Mykkälän Juho kävi silloin tällöin tekemässä kartanoon timpermannintöitä.

Paja ja seppä

Liisa: Toispual jokkee oli paja ja siäl oli seppä ko piti murhet niist kaluist ja kenkitti hevoset.

Tyko: Siäl oli vakituine seppä, Nöörlundi. Se kenkitti kaikki hevoset ja raurotti kärrrynpyörät, ja kaikki se teki. Ja sit ain talvel tehtiin, reerattiin ne suviset työkalut. Ja sit taas ko suvel oli, ni reerattiin ne talviset työkalut. Ja se oli pystyvä seppä se. Se teki puukkoi ja kaikkii. Ja sai teränki pysymään terävän. Ja se asu Ristinummel ja se kulki, tuli ai siält kävellen.

Arimo: Hevosien kengityskin tehtiin ain sit tarpeen tullen, viätiin pajalle vai, jos täyry kengittää?

Tyko: Joo se viätii sinn paja. Siäl oli semmone pilttuu.

Arimo: Ja tiätenki sit, jos joku vika tuli johonki vehkeeseen, ni sit korjattii. Se oli tärkeä paikka.

*Tyko: Mää muista semmotten runonki et
Kylän seppä vanha ja kurttuinen,
se ystävä pienien poikien.
Tuli pojat seppää kattomaan,
seppä yllytti poikia painimaan.
Ken toisen nurmehen nutistaa,
se kymmenen penniä omistaa.*

Arimo: Se liitty tähän Nöörluntiin sitten. Käviks pikkupojat siäl, ja kummone tää Nöörlundi oli, et saik sin mennä käymää?

Tyko: Kyl sin sai. Mut se oli kova miäs siin, se sano, et kattoo saa, mut ei koskii.

Arimo: Entäs paja, tuliks käytyy koskaan?

Aarne: Juu, siäl me kiärrettiin ain tahkoo, joututtiin veivaamaan.

Arimo: Se oli semmonen, pojat joutus ain tahkoo veivaamaan. Siäl ol melkonen viikatteen ja sirppien terotus, kun tuli eloaikaki. Mimmones sun miälestäs seppä Nöörlundi oli?

Aarne: Hyvä seppä.

Arimo: Entäs ihmisenä?

Aarne: Ihmisenäki hän oli hyvä.

Arimo: Mä olen huomannu, et muksut on tykänny sepästä, kaik ketä siin on ollu.

Aarne: Se on vanha rakuunarykmentin kengitysseppä. Nörlundi teki mitä se tahtos.

Hevoskalujen korjaajat

Akseli: Satulaseppä kävi kerran vuares Loimaalta, Lahtinen nimeltään. Se korjas sillon kerralla kaikki mitkä oli, valjaat ja muut.

*Tyko: Hevosten työkalui korjaili Sutkin Valtteri (Lehton Valtteri). Se oli nahkompelija. Mää muistan joskus sellattenki ku mää meni sin pöyrän viäreeseen ko se neulo. Et se otti ain telineest kiini ja sit se lykkäs tolleen, oli naskali tosa käres ja täsä oli sit pikilanka. Ja sano sit et *syltä ja tuuma suutarin ruuma*. Ko mää tulii liian liki ja mää olsin siit naskalist saanu.*

Sirkku: Olik se sellanen kiertävä, et se kävi tää johonkin aikaa vuadest aina vai asuk se tää kans?

Tyko: Kyl se oli pitkän aikaa tää. Sutkin Valtteri asu Veräjänkorvan Fiinun kans tual Varesmäes.

Raili: Ei ne siskoksii ollu vai, tai sisko se Veräjänkorvan Fiinu?

Tyko: Ei ko se oli morsei.

Arimo: Läheinen kumminki.

Toimi Nauma, seppä Nörlundin pojanpoika, joka jatkaa suvun käsityöperinnettä. Kädessä omatekoinen puuveistos sepästä hyvin varustetussa pajassaan.

Kuva: Sirkku Pihlman 2007.

Raimo: Mun äidinisä Juho Ruusu teki sitä ennen näit valjashommii.

Leena: Ja sit tuli Rätty ja mikä sen toisen nimi oli? Niit oli sit kaks, semmosii kulkevaisii. Ja Rätty löysi täältä sit toin Hilta, Linnasuun Hilta.

Tyko: Ja sit Lammisen Justus ko asu Riihimäes. Se oli niinko suutari et se paikkas hevosen vehkei ja sit siäl puuvajan nurkas oli semmone sorvi, ko se sorvas tampinnappuloi¹⁵ ja kaikkii niit hevosenkaluja. Ja sit luakkamestarinaki¹⁶ se oli, koska tollaset luakat tehtiin itte. Kyl siäl vintis – mää muistan, et siäl oli paljon semmottii väännettyi luakki.

Kelloseppä

Tyko: Muistaksää Raimo ku asu se kelloseppä Lehtikankareel?

Raimo: Se asu meil Liesaal sillon ku isoisä kuoli talvisodan aikana ja se oli saanu kuulla et siäl oli kamari tyhjä. Ja tuli meil sit ja lupas korjat meiä kellot, jos hän saa assuu siäl kamaris vähän aikaa. Tuli ensi siihe ja siin se oli toisenki kerran sitte vielä, ennen ku Franssi muuti siihe kamariin taas.

Tyko: Se korjas Vanhankartanon kaikki kellot tosa Tassulas.

Raimo: Sil taval se valla eli ja oliki, ei sil mitää kortterii ollu.

Tyko: Sikko se tuli ulos rappusil ni sil oli tupakkaa koura täyn. Se veti ne kaikk yhteen kyytiin. Ja sit se meni sisäl.

Raimo: Meiltäki ku sai klupiaskin, ni se pani joka sormen väliin Klupin ja kaikki palamaa ja sit se veti siäl nurkan takan. Sauhutti niinko ei yks riittäny ollenka.

¹⁵ Tappi, joka yhdisti aisan ja valjaan nahkasilmukan.

¹⁶ Luakka on puusta painaen taivutettu hevosen luokki, luakkamestari on luokintekijä.

Tyko: Ja sit me ihmeteltii ku saunas ei löyly pysy. Se kraappi kaikki hirrevälist sammalet ja poltti ne.

Raimo: Ja toinen asia oli se ku ihmeteltiin et kunnei se saunan tuiju pala, se oli ain tyhjä. Se otti sen petroolin, sen mikä siin pohjal oli, sitä jäi rasvaa tiätyst vanhan ajan petrooleist. Se käytti sen, sillä se voiteli kellot.

Tyko: Oli tosa Tassulas aika kilinä ja kolina ko ne kartanon kaikki kellot oli siäl, yhtäikaa rupes lyämään. Ku lautaseinä väliseinä oli ku me asuttiin karjakon pualel.

Raimo: Sit se oli semmone ihmemiäs, ku pippurii se vihas ku myrkky. Ja äiti keitti perunasoppaa ja laitti siihe pippurii. Se söi sitä kyl ja sit se keräs suuhus kaikki pippurit. Ja sitku se oli suu täyn ni sit se puhalsi pelti syrjää, siihe hella syrjään. Ku konekivääri paukkus ko se puhalsi siihe miälenosotukseks pippurit. Ja äiti oli vihanen et sil taval syljeskelee. Mut ei se puhunu pal kenenkä kans mittä, eikä tehny töitä jos oli joku viaras. Varmasti lähti heti ulos. Ku minäki olin liikaa, piäni pojannassakka. Hän ei hyväksyny et hänen tyätä katotaan, ku hän tekee.

Tilapäistyöt

Mykkälän talon väki kartanon töissä

Arimo: Heinän- ja elonkorjuuaikana kartanossa oli paljon ihmisiä töis.

Liisa: Joo, elopellollekki täyry ottaa, ko sirottii semmosii lyhteisiin.

Arimo: Sillo Mykkälästäki oltiin siäl töissä.

Liisa: Joo, Aili oli. Ei isä ollu. Me oltii isän kans koton ja tehtii sapuskaa, ku Aili kävi päiväl koton. Ja oli niit muitaki naisii siäl töis sit sillo elopellol. Ja heinäpellollaki ja kaurapellol, ku seipääseen pantiin. Mut sikko tuli puimuri...

Arimo: Ni sit muuttus.

Liisa: Joo. Ja sit oli se elonleikkuukoneki. Semmonenki oli, ei tarvinnu niittää ruistaka enää.

Arimo: Ja Mykkälän isäksi tätä Juhoa kutsuttii. Juho teki siin niit talon askerei ja kävi sit ilmeisesti siin kartanos välil.

Liisa: Kävi sillon tällön, kun tarvittii jottain, jottain puuhommii vähän tekemäs, timpermannihommii.

Arimo: Sehän Aili siin Mykkälän huushollii hoiteli. Hän sit myös kävi vähän kartanossa töissä.

Liisa: Joo, käve, kesäl siäl tarvittii enemmän, ku seipääseen kaikki pistettii. Ni tarvittii enemmän naisii ja Ailin täyry muutakin mennä tekemään, hevospäivii. Ko hevost tarvittii kartanost ja. Tuli miäs ja hevone ja kynti ja kylvi. Ja se oli semmonen taksa et kaks naisenpäivää piti tehdä siit yhdest hevosest, hevosen päivästä.

Kiireapua ja tuuraajia

Kartanon sadonkorjuussa, säilönnässä ja juhlia valmisteltaessa tarvittiin siis kiireapua. Navetassa taas tarvittiin tuuraajia, jos joku sairastui tai tarvitsi vapaapäivän. Akseli kertoi, että Lehtosen Martta Pihlavasta ja Ojalan Hilja Kapakasta olivat melko vakinaisina tuuraajina navetassa. Työntekijän piti itse hommata etulainen. Vaikka oli sairas, piti mennä töihin, ellei ollut hankittuna etulaista.

Sisko: Äiti (Ojalan Hilja) oli kotona. Kyl hän sit kartanossaki oli sillai, kun joku niist navettaflikoista tuli kipiäks taikka sit jonkunnäköse vapaapäivä sai. Mittän kesälomii oikein ollu kyl siihen aikaan viäl. Sit ne tulivat hakemaan.

Sirkku: Sä olit ite töissä sit jossain vaihees kartanos myöski? Mitä siäl oli sun tehtävii?

Sisko: Siäl navetas määki olin, sit oli jo kesäloamat ja vapaapäivät ja sairasloamat. Ko siit joku jäi pois niistä, sairastus, ni sit mää sain mel-

Sisko Ojala ja Liisa Linnansuu Riihimäen edessä. Sisko Kallionpään albumista.

kein niinko vakituisen paikan siit. Ensin mää oli vaa sillon tällön, ja sit olin puutarhas kesät, Pentin kans ja sit sen Koskisen Kallen kans. Sit navetas olin. Navettaflikat sai yhren pyhänsäki vappaaks. Emmää tiär, olikse se kerran kuus vai millai ne oli. Ja sit jonkun arkeepäivän ja. Moni sit säästiki sillai, et sai oll kaksiki päivää, jos oli joku meno. Joku ko sairastus muute, nii ne pyysi mua tuuraamaan, ko täyry menn lääkärin tykön tai jonkkus asioil. Maksoivat omast pussistas sit taas. Ei tietenkään työnantaja maksanu mittään sairasmaksuja.

Tyko: Melkein joka suvi käytiin heinäpellol ja elopellol. Aina ko tarvittii. Ja sit oli emännät melkein elopellol ja heinäpellol. Ko se oli semmottii pikkosii hetkii, ni silloin otettii niit emäntii töihin. Niämen, Tuamisen, Elliki kävi ain kartanos. Se kävi keittiös paljon töis ja ain misä tarvittiin. Et ne oli niinko semmottii pasuripoikii. Ilmotettiin, et nyt taas tarvitaan.

Sirkku kysyy, mitä ne naisten työt olivat, jotka olivat raskaampia kuin miesten työt – Akseli puhui siten Tuomisen Ellin töistä.

Tyko: Heinii pistettin seipääl ja oltiin kuarmaa tekemäs, kun niit ajettiin makasiiniin.

Olavi: Sota-aikan tehtiin perunajauhoo ja soke-rijuurikkaast siirappii.

Kartanon kulman aikuisia ja lapsia taustanaan kartanon kivinavetan silta. Oikealla Vourin eli Lehtosen mamma, hänestä vasemmalle Linnansuun Hilta, Vuolukan Helka ja Ojalan Lempi kaulakkain, keskellä valkoisessa esiliinassa Sainion Aili, lyhyempi valkokuivinen on Vuolukan Hilja. Hänestä vasemmalle edessä Lehtosen Martta. Aivan vasemmalla Linnansuun Miina. Lapset edessä vasemmalta oikealle Linnansuun Reino, Miinan poika, Lehtosen Helvi ja Katri, Mykkälän eli Helomaan Liisa ja Linnansuun Pentti, Hiltan poika.

Kuvaaja: Anselm Laakso. Yläneen kotiseutuyhdistyksen arkisto.

Tyko: Ja perunamaal oli naiset noukkimas ja kylvämässäki.

Olavi: Mää muistan semmotteen ko Lepistön Fanni oli kova ottamaan perunoi ylös. Naiset tiesi sen, et Fannin täytyy pääst ain edel ja toiset oli peräs. Mut sit Feelis, toi Linnean velipoi-ka, semmonen riski pojankloppi, ni, en tiädä, kiusanpääl vai muuten, ni hän otti enemmän. Ja Fanni ei tullu syämään ollenkaan silloin päi-väl. Otettiin vissiin Aukustin ja Senjan perunii. Vuonna 1939 olivat Akselin mukaan kesäise-nä kiireapuna Tuomisen Elli Niemen mökistä, Aallon Fanni Lepistöstä, Laihon Selma Mykkä-länmäestä ja Sainion Aili Mykkälästä.

Lasten työt ja tienestit

Kartanon ja naapuruston töitä

Sirkku: Minkä ikäsenä sä rupesit Olavi käy-mään kartanossa töissä ja mitä tekemässä?

Olavi: Ensiks oltiin kovvii poikii ja otettiin pitkä pätkä lanttuharvennust, ja sit sai äiti ain sen harventaa loppuun. Se oli kouluaika.

Tyko: Ko halut loppus.

Jokohan tähän aikaan pojat olivat työhommis-sa? Vasemmalta Matti Suomi, Aaro Aalto, Pentti Linnansuu ja Viljo Laiho. Pojat istuvat jääsuovan edessä kuivurin vieressä.

Mailis Aallon albumista.

Olavi: Ain siit jäi, ko tommonen sarka oli, ja siit otettii. Tosa on sun pätkäs ja tosa on sun ja alkuun harvennus meni kovim mut sit äiti teki loput. Mut kyl määki jo koululaisena harvennin vähän toisten pätkiiki ko oli jääny. Aukustin Senja oli pomona muistaakseni, pitkän aikaa siin, hoiteli sitä harvennust. Mut sit varsinaine tyä alko, olik se sit talvisoran alku, ko opetta ja Vesa kutsuttii sotaväkkeen. Syksyl se oli. Sit otettii lantui ylös. Paiskimaa hevosenkärriyl niit lantui sit.

Tyko: Jas sit ajettiin sinne aumaan ja se peitetii pahnoil ja maata pääl hiuka. Ja talvel ajettii lehmien ettee.

Olavi: Ja jollain aikaa sota-aikan oli nii et, ko ei peruniika ollu, ni vaik ne lantukki oli paleltunnei, ni niitaki johonki armeijaa vietiin.

Maisema "unikkopeltoon" kartanon ja Santaveräjän väliseltä tieltä, nykyiseltä Kartanonkujalta. Postikorttikuva Liisa Linnamäen albumista.

Leena Suomi oli vain seitsemän- tai kahdeksanvuotias, kun hän jo vei postilaukun linjautosta kartanoon. Emännöitsijä avasi laukun, ja sieltä jaettiin kaikki postit. Leena vei postin sitten aina Peltolaan saakka Hippoksen perheelle ja Pihlavan Arvolle Otsolaan.

Arimo: Olek sää Tyko komppinu siäl myllyn nurkis sillon kans pikkupoikan? Mimmostas touhuu siäl sit oli?

Tyko: Siin suaritettiin rahti, jauhatuus, kaikki Otsolast täst ympärilt maanviljelijät kävi jauhatamas siin elukoilles jauhoi. Sit siäl oli semmonen, et ryynei sai ja kaikkii siin.

Arimo: Myytiiks siäl muuten myös? Ihan sivullisil?

Tyko: Emmää usko et siält suaraa myytii sivullisil. Se oli vaan tyäväel, mitä myytiin.

Arimo: Joo ja rahtii ajettii sit, jos joku toi rahtii jauhattavaksi.

Tyko: Joo. Kyl siäl paljon Otsolastaki kävi, mää muistan ko käsikärryilläki oli kaks-kolme säkkii. Meil oli semmonen tapa, täsä navetan tykön ko oltii Suami Jaakko ja minäki, ni me mentii lykkäämään. Sitä ahret sit ylös sin Kapakanahteeseen. Nii sillon se pappa makso hiukan, anto rahaa. Se oli raskas vetää käsikärryil.

Mutta saattoi käydä näinkin:

Aarne: Kyl mää muistan siin samal Kapakanummel yhren hauskan tapauksen kun oli semmonen Lehtonen, ku oli siäl töis. Se oli kyl siält Otsolan kulmalt kotosi, mut se oli kartanol töis. Sil oli muuten tytärki ja kaksiki, meiän ikkäisii suurin piirtein. Se oli ain semmonen pirullinen vähä se Lehtonen. Ja ko me kakarat oltiin sit ja jottain tehtiin, ni se sano et 'kyl sää sit pääset helpol'. Mutta, hän saiki kerran nokilles hyvi! Oli kaunis kevät ja juur siin samas Kapakannummen ahtees ni hän tullee myllyst ja hänel on potkukelkas myllypussi, tai jauhopussi. Oli semmonen keli et juur jossain paikkaa viäl oli jäätä. Toisis paikois pääsi menemää kelkal ja toisis ei. Ja Laina (Aarnen sisko) meni Lehtosen viärein, ko se lykkäs ko santa kirisi vaa. Laina meni sen viäree ja sano 'kyl sää sit pääset helpol'.

Keruuhommia merkkipalkalla

Sota-aikana lasten työpanos oli tärkeä esimerkiksi lääketeollisuudessa. Kerättiin pihkaa, viljeltiin kessua, korjattiin unikkopellon satoa. Näiden keruuta organisoitiin Yläneellä kouluis-

sa ja kartanossa. Kahvinkorvikkeeseen käytettävillä voikukanjuurilla ja sienillä oli myös kysyntää.

Pihkaa käytettiin tietävästi ainakin täisampon hajusteeksi, haavan lääkkeeseen ja tapurin remmin¹⁷ rakoon. Lääketeollisuuteen meni pihkaa jo ennen sotaa ja vielä jälkeinkin. Pihka vietiin kouluun. Koulussa oli talkookirja, johon pantiin ylös kerätyt pihkat ja muut tuotteet. Niistä sai pisteitä ja niitä riittävästi kerättyään merkin. Rahaa ei maksettu.

Raimo: Siin oli oikeen kiintiö pihkassa, kuin paljon täytyi joka vuosi kerätä. Se oli joku kilopuoltoist. Se oli aika paljon, jos kuivast pihkast joutui keräämään. Silloin oli onneks noit leimattui puita ja niist tuli jonkun verran, mut kyl siin kävellä sai, et sen sai kraapittuu siält. Se oli aina vissiin lukukauden aikana, kun se piti saada kokkoon. Kyl mul on varmaan viäläkin jossakin vintissä semmonen vihko. Sitä täyty aina täyttää sitä mukkaan. Kun kerättiin näitä kaikkia, ni pistettiin ylös siihen vihkoon. Siin oli erinomanen paikka siin naapurin pihalla ko salama oli kuuseen lyäny sil taval, et siin oli neljä latvaa. Ja se keskusta. Ja ku mä sen hoksasin, ni mä olin semmonen pihkankerääjä et. Mut en sanonu, mä pidin kyl hyvin salas sen. Se oli niin pehmiä et sitä sai ihan kahmii tommosel ko mul oli semmone vanha soppakauha. Ja sen kans mä ain kraapein siält kolost. Ei se ollu kauan ko se oli taas täynnä.

Sirkku: Oliko joka nurkas kessuu kasvamas? Kasvattiks kaikki sitä?

Leena: Emmää tiär, mut mun setäni ainaki kasvatti siin Mykkälänmäen ikkunan all.

Raimo: Se oli vähän kronkeli maalle kans.

Arimo: Mykkäläs kasvatettiin. Liisa puhu ko saunaan oli niin kauhia men, ku sitä kessuu kuivattiin siäl samas saunas.

Raimo: Meillääki oli kouluaikana. Se oli sitä tal-kootoimintaa. Jouru kasvattamaan kessuu.

Sirkku: Olikse lasten tehtävä kasvattaa kes-suu?

Raimo: Oli se määrätty, mitä joutus kasvatta-maan.

Sirkku: Mitä muuta siin sit oli?

Raimo: Kyl siihen kaiken maailman juureksii kuulu, lanttuu ja naurist.

Sirkku: Olikse se sama systeemi, mil te kerä-sitte pihkaa?

Raimo: Juu, koko ajan sodan aikana. Aina tiu-kemmin ja tiukemmin joutus kaikkee.

Raimo: Huumei kasvatettiin kans. Unikkoo.

Sirkku: Ja sitä käytettiin lääkintään?

Raimo: Sotasairaaloihin. Leikkaustoimintaan ja särkylääkkeenä. Vanhankartanon pellol oli unikkomaat. Koululaisten tehtävänä oli koota ne. Et huumeviljelyä on ollu. Jokasel oli sem-monen reppu, joku säkin pohja, ja siin oli ka-tajavitta täsä. Ja niit sit koottiin, oli isompii säkkei, mihin kaarettiin. Yleensä unikko oli Vanhaskartanos aina siinä vanhan terveysta-lon alapuolel, siitä myllyyn. Yleensä yks sarka tai voi olla enemmänki joskus. Sitä täyty vahtii, et oli sopivan kypsää. Pampulat kerättiin. Niitä ei viety kouluun. Ne jäi Vanhaankartanoon ja sieltä ne lähti jonnekin, en minä tiedä minne.

Sirkku: Olik tää huumeviljely muuta kun sota-aikana?

Raimo: Ei. Kyl se sit loppu, mut sit ne kaikki pellonojat kasvo pitkään viäl unikkoo, ku ei-hän sitä kuolemaan saa ihan helpol. Puna-senaan kaikki ojat. Ruvettiin sit ihan tavallist viljaa kasvattamaan, mut siäl viljan joukos oli sit aina kukkassii. Mut ne murskaanus sinne sit, ku anto kuivata. Kun vilja leikattiin, niin ne oli kuivia jo.

Raimo: Ja Kuntola oli semmonen paikka, mihin kerättiin romuu ja rautaa, ja kyl sitä pihkaaki sinne vietii, ja kumii. Kumi oli aika tärkeää.

Arimo: Et saatiin kiartoon.

Sirkku: Mitä niist sit sai? Mitä lapset niist sai?

Raimo: Pisteitä. Ja sit sai jonkun sellasen mer-kin.

Arimo: Ja hyvän miälen sit.

Raimo: Ei se miälikään ain niin hyvä.

Sirkku: Saik siit unikonviljelyst myös pisteitä?

Raimo: Kyl ne ylös laitettiin.

Sirkku: Mut saik niist rahaa?

Raimo: Kaikki laitettii ylös. Mut koulus oli sem-monen lipassysteemi. Semmonen iso laatikko, ja jokasel oli oma lokero. Ja jokane yritti sääs-tää sinne lokeroon sitte rahaa. Ja sit ne vietiin pankkiin. Ja sit ne merkittiin.

Sirkku: Eli sai muutakin kuin pisteitä.

Raimo: Ei ku ne oli omii rahoi. Se oli pankkitoi-mintaa vaan. Koulus, opettajan pöyräl oli sem-monen laatikko ja siäl oli niit koloja sitte, mihin pistettiin tommosia lanttirahoja.

Kartanon puutarhassa

Raimo Vuolukka oli kolmetoista-neljätoista-vuotiaana kartanon puutarhassa töissä. Kivan jälkeen kartanoon tuli vahdiksi Piia-koira, rus-kea.

Raimo: Se oli pahus, ku se ei mittää hauk-kunu eikä mittään. Ja olin puutarhas töis, ja mun käskettiin viädä jottain keittiöön sit. Mä vein niit sinne ja koira tuli mun perässäni sisäl ja keittiöön. Ja mä vein ne sin tiskipöydäl kaik mitä sit oli viätävän ja meinasin lähtii takasi. Koira makas tosa noin oven edes, ja ei minun tullu mieleen et se niin koppava on. Irvisti mul-le ja mä ajattelin, et mitä se nyt, ja koetin uu-destaan. Ja sit se nousi ylös ja irvisti, ja sit mä uskoin et se on tosissaan. Mä istuin siäl niin

kauan ku emännöittäjä tuli kirkonkylästä. Mää istuu kökötin siäl. Siin oli piparkakui jääny pöyräl.

Raimo: Pitkää päivää tehtiin, marjoi poimittiin, nokkosii revittiin puskaist ja siihen mä sit suutuinki lopultas et en mä nokkosii siält puskaist revi. Ja äiti huusi ku jellona et sinne on mentävä. Ja sit mää kerran päätin, et en varmaan mene, et nyt se loppus tähän. Kaikki paikat oli sit niin rohtuneet ko nokkoset poltti eikä saanu pestyykkä ittees.

Arimo: Ja äitil oli se ajatus viäl et kartanos on ikuinen työ.

Raimo: Nii, ei missään muual vois ajatellakaan. Se oli perintövirka olla Vanhaskartanos.

Tyko: Siäl oli kimalaispessii melkein joka marjapensaas.

Raimo: Niin oli juu.

Tyko: Trasseli kepin päähän ja poltettiin.

Raimo: Sit oli semmonen virka, et joka lauantai kaikki noi käytävät, ensin siklattiin ne reunat, suaraks narun kans ja sen jälkeen ne määrätyl taval täyrys haravoida, näin ristiin, vinottain. Ja Tuamola kävi kattomas sit viäl, et onks hyvin ja sitte vasta sai lähtii kottiin. Joka helkutin lauantai oli se.

Akseli: Mut mää jyräsin.

Raimo: Sää jyräsit, mut ei meil kelvannu se jyrääminen, ku täytys krapсутtaa sen harjan kans vaan.

Aarne: Mää muistan, ku pikkupoikan kaikkii töitä pistettiin tekemään, ni mää olen semmostaki tyätä tehny ettei varmaan moni muu ol tehny. Se Kapakannummi ko se laitumena vallan kaikki oli. Ni lehmänsontii levittämäs, niitko lehmät laitumel sontivat kasoi sinne, ni hajatamaan niit kasoi.

Arimo: Et se tulis vähän tasasest sitte.

Aarne: Sitä varten et se ruaho kasvo.

Arimo: Ja tulis laitumel kasvuvoimaa. Kasvo äkkii taas syötävää elukoil. Se oli talikkohommii.

Puutarhatöistä, lanttumaalla olost, perunanostosta ja muusta maksettiin lastenkin palkka Osuuskassaan. Lapsia harmitti, kun rahaa ei saanut suoraan käteen.

Portaanpäättä maalaamassa

Lapset saivat töitä myös muilta kuin kartanon isäntäväeltä. Aarne pääsi poikasena maalaamaan Portaanpään seurantaloo.

Aarne: Muuten, me ollaan maalattu viimeks sen Portaanpään. Me oltiin sillonki Vanhankartanon töis. Ennen sotia. Lindkvisti ja mikä se toine oli se turkulaine maalari, ni ne oli mein isält kysyny et eik me tultais töihi sinne krapamaa sitä ja putsamaa. Ja me mentiin tiätysti. Ja sit se pisti meitä maalaamaa ja me oltii koko ajan ja maalattii siäl. Ja sikko se tuli valmiiks ni sit me saatii nii sanottu lopputili, ku tyä loppus. Ja sen mä muistan ain niin hyvin et me saatiin siält pualtois paremman palkan ku Vanhaskartanos. Oli meil hiano homma. Kyl me tykättii kovi ja ne oli ystävällissii ne maalirimestarit. Vaik kyl ne tykkäs kyl kaikest muustaki ne maalirimestarit, et ne ei paljo ehtiny olla, me siäl yksin tehtiin.

Pojat miesten töissä, valmiina lähtemään muualle

Nuoret pojat joutuivat sota-aikana miesten töihin. Pojat olivat helposti työnjohtajan hampaisa, kuten aikaisemminkin. Kartanon palkka ei innostanut, ja irrottautuminen kartanon töistä tuli mahdolliseksi ja houkuttavaksi viimeistään silloin, kun Yläneen saha perustettiin aivan naapuriin heti sodan jälkeen.

Väkeä Kuralan pihalla auton ympärillä 14. elokuuta 1928. Kuralan piharakennuksia navetalta päin kuvattuna. Toinen rakennuksista siirrettiin Peltoselle ja myytiin jos-sain vaiheessa hiiliäijille, kolinpolt-tajille.

Raimo Vuolukan albumista.

loppu siihen. Ja sen kävi sem-mottoo, et mää sain sahal tun-nis yht paljon palkkaa ko Vanhas-kartanos päiväs.

Tyko: Sota-aikaan me oltiin suvisin siäl hevos-töis. Ja kun en määkä ulettunu valjait nostaa hevose selkää, ni vanhemmat miähet ne val-jasti hevosen ja pistivät kärryin ettee. Ja kyl mää kokosin seipäi ja levitin seipäi. Heinäha-ravaa ajoin ja rääpeharavaa ajoin ja tein iha miästen töit. Täsä puutarhan takan mää ajoin rääpeharavaa. Ja tämä Olavi Tuaminen oli siäl puutarhas töis ja hakkas puskai siin pello syr-jäs ja mää toppasin. Mul oli semmone hullu hevone, lisu-nimine, ja mää toppasi sit ko se melkein jatkuvast karas, et annan hevose hui-lat. Ja Koskisen Kalle oli työjohtajan. Se tuli sanomaa, et kumpi väsy, miäs vai hevone. Ja mää sanoi, et ei kumpika ja annoi men ja ajoi sen ihan märjaks, ko lähriin päivällisel ja vei hevosen tallii. Sit mää menin iltapäiväl kat-tomaan ko saharemonttii tehtiin, et pääseek sin töihi. Ja Suamisen Eemeli sano et tul tän töihi, pääset repsikkapojaks¹⁸ huamen. Ja se

18 Repsikkapoika syötti tukkeja joesta tukkikuljettimelle, repsikalle, joka vei tukit saharakennukseen.

Silloin Tyko taisi olla 16-vuotias.

Aarne: Tarikko käres ja koottiin sitä AIV-rehuu, kun sitä ajettiin. Ja kaikkii puintihommii, mitä ny pirullisempii puintihommii voi olla, likasem-pii, ni tämmöset pojat pistettii. Mut mä lähdin siält poies Vanhastkartanost, kun perunakori ei kestäny mun istumistani, ni mää lähriin pel-lolt poies. Me oltiin siin, kun perunaa otettiin ylös siin makasiinist nykyisel uurel tiäl päin. Otetiin perunaa ylös ja selkä sattus piruste, yhtä päätä ko ajettiin. Ko piäni väliaika tuli, ni menin istumaan semmosen teräksisen peru-nakorin pääl, pistin toistappäin tohon. Istun piänen aikaa siin pääl. Laineen Kunnari kun oli työnjohtaja ni tuli sanomaan, ettei sillain saa istuu, ei se kestä semmosii. Mää sanoin et ei kestä. Mää olin senverran kiukkune. Löin siihen väärinpäin ja sanoin et ei mene rikki ja lähdin. Enkä ol sen peräs ollu Vanhankartanon töis. Silt lähti sillon kaikki nuaret pojat. Kun-naril tuli hätäpaikka. Kaik lähti työmaalt nämä Vanhankartanon pojat.

Entä Kurala ja sen työväki?

Teksti: Raimo Vuolukka

Vanhankartanon lähellä sijaitsevat Kurala ja Lietsa ovat kartanon vanhoja lampuotitiloja, Kurala 1600-luvulta, Lietsa jo 1500-luvulta. Monien vaiheiden jälkeen niistä tuli 1800-luvulla Vanhankartanon sivukartanoita, joihin sijoitettiin aatelisperheiden jäseniä palveluskuntineen. Lietsassa asuivat jo vuosisadan alussa Lybeckerit, myöhemmin Jägerhornit, Kuralassa Jägerhornit vuodesta 1854 lähtien. F. F. Björnin ostettua Vanhankartanon Jägerhorneilta v. 1892 Yläneelle jääneille aatelisille jäi asumisoikeus Kuralaan. Lietsan viimeinen ”vallasherra” oli Reinhold Jägerhornin lanko, sotarovasti Rancken. Hän oli toiminut mm. senaatin kirkollisiasiain toimikunnan esittelijänä. Kun tässä kirjassa Vanhankartanon työväki muistelee, sisältö keskittyy aikaan torpparivapautuksen jälkeen. Vapautusta ennen huomattava osa työvoimasta oli päivätöitään tekeviä torppareita. Muistin kattamasta ajasta Kurala oli osa kartanon maataloutta 1930-luvulla, sillä 1920-luvulla Kuralaa isännöi opettaja Mauro Digert. Hän oli jo vanhan Björnin ystävä, ja kansa puhuikin heistä ilmaisulla ”Karhu ja Tiikeri”. Digert oli ollut monessa hankkeessa, mm. osuuskassan perustamisessa, kartanon nuoren isännän Onni Rantasalon ”aisapari”. Olipa heillä kohtalonyhteys myös kansalaisodan ajalta: Molemmat olivat pidätettävien listalla. Oli siis luonnollista, että Digertistä tuli sivukartano Kuralan isäntä. Sodanjälkeinen aika taas on ollut Kuralassa Malmivaarojen ja Majurien aikaa. Nämä Karjalasta tulleet perheet ostivat Kuralan v. 1940 ja alkoivat hoitaa kartanoa talonpoikaisin ottein kunnostaen rakennukset ja viljelykset.

Kuralan työväen muistelukset 1930-luvulta ovat vähäiset. Kartano oli silloin suoraan Onni Rantasalon omistuksessa ja eli hiljaiseloa 1830-luvulla rakennetun päärakennuksen autioituessa. (Lietsan päärakennus oli siirretty jo 1800-luvun lopussa Vanhankartanon lähelle muonamiesperheiden asuintaloksi.) Muistan, miten pikkupoikana seikkailin muiden ikäisteni kanssa Kuralan aution päärakennuksen sokeloissa. Vanhaa- ja Uuttakartanoa yhdistävä tie, Turkuun vievä tie, kulki Kuralan talouskeskuksen halki, päärakennus jäi itäpuolelle. Tien länsipuolella oli toki elämää, sillä pääkartanon karjatalous tarvitsi Kuralan talousrakennukset nuorelle karjalle. Lisäksi oli käytössä kolme rakennusta työväen asuntoina. Tykö Hippos muistelee, miten hänen isänsä vastasi myös Kuralan karjasta ja oli aina ohjaamassa tämän nuoren karjan siirtämistä kesäksi Liesaan haakaan ja syksyllä taas sisätiloihin. Paikan päällä olivat karjanhoitajina mm. Saima Similä, Mettälän Tilta ja Lehdon Miina.

Toimistosihteeriksi Susanna Niemisen opastuksella sain Yläneen kirkonkirjoista pitkän luettelon ”itsellisistä ja työväestä” Kuralan kylässä. Heitä ei kuitenkaan ollut yhdistetty mihinkään tiettyyn taloon. Oletettavaa on, että juuri näistä henkilöistä löytyy Kuralan kartanon työväkeä. Joukossa on useita Toivosia. Jo Digertin aikana oli tilan voutina ollut Juho Toivonen. Myöhemmältä ajalta löytyvät nimet Alma, Justiina ja Valtteri Toivonen. Todennäköisesti myös sukunimiä Leinonen, Mäkelä, Nummela, Suominen ja Toivionoja löytyy palkollisten listoilta. Monet muistavat puuseppä/kirvesmies Armas Saarisen, joka asui Kuralassa ja teki myös ruumisarkkuja. Hänen poikansa Teuvon opin tuntemaan.

On selvää, että Vanhankartanon ja Kuralan ollessa saman isännän omistuksessa Vanhankartanon työväkeä oli töissä myös Kuralan pelloilla. Esimerkiksi kummisetäni Väinö Kivelä oli usein töissä Kuralassa, ei kuitenkaan varsinaisena muonamiehenä. Hän oli kartanossa ollessaan joutunut hevosen potkaisemaksi, mistä johtuen isäntä Rantasalo vapautti hänet kovin raskaista töistä.

Kuralan nykyinen isäntä Heikki Majuri ei muista lapsuudessakaan tavanneensa pihapiirissä henkilöitä, jotka olisivat kertoneet joskus olleensa Kuralan vakinaista työväkeä. Digertin jälkeläisiä on vierailut, viimeksi kesällä 2007 Mauno Digertin tyttären Irjan poika, näyttelijä Matti Kuusla. Irja Digert ja äitini Lempi Ruusu, ikätoverit ja naapurukset, olivat hyviä ystäviä. Päällimmäinen mielikuva niillä, joita haastateltiin, oli kuitenkin, että Vanhakartano eli omaa elämänsä ja Kurala omaansa, vaikka kuuluivat samalle omistajalle. ”Se oli niin kuin tuo Portaanpää rajana”, olen kuullut sanottavan.

Portaanpää, vuonna 1909 valmistunut Suomalaisen seuran talo.

Kuvaaja: Anselm Laakso.

Yläneen kotiseutuyhdistyksen arkisto.

